

GIMTOJI KALBA

[p. 3]

Asta Kazlauskienė

**Žvilgsnis į kai
kurias skyrybos
taisykles**

[p. 10]

Nida Poderienė

**Mokyklų lenkų ugdomąja
kalba mokinių kalbinis
paveikslas**

[p. 17]

Agnė Aleksaitė

**Rusijos ir Ukrainos
karas: disfemininiai
asmenų pavadinimai**

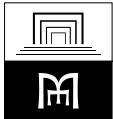
11

Nuotraukos Vygaudo Juozaičio (LNB)

Prieš 90 metų Kaune pradėtas leisti žurnalas „Gimtoji kalba“. Spalio 24 d. Vilniuje, Literatų gatvėje, atidengta atminimo lentelė, kurioje įamžintos svarbiausios „Gimtosios kalbos“ istorijos datos: 1933-ieji (įkūrimas), 1958-ieji (atkūrimas JAV), 1990-ieji (atkūrimas Nepriklausomoje Lietuvoje). Simboliška, kad lentelė įrengta greta atminimo ženklo, skirto Sofijai Kymantaitei-Čiurlionienei – vienai iš 1933-ųjų „Gimtosios kalbos“ sumanytojų. Idėjos autorė – Vilniaus miesto savivaldybės vyriausioji kalbos tvarkytoja Aurika Usonienė. Atminimo lentelę keramikė Agnė Šemberaitė sukūrė pagal „Gimtosios kalbos“ šių metų sausio numerio viršelį (jo autorės – Monika Gineikienė ir Agnė Beinaravičiūtė). Literatų gatvės projekto kuratorė – Vilniaus dailės akademijos docentė Eglė Vertelkaitė. Lentelės įrengimą finansavo Lietuvių kalbos draugija.

Lietuvos nacionalinė
Martyno Mažvydo bibliotekos
Mokslo ir enciklopedijų
leidvybos centras

Vyr. redaktorė
Rita Urnežiūtė
rita.urneziute@lnb.lt
+370 5 243 1346

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius.

Redaktorė
Inga Mataitytė
inga.mataityte@lnb.lt

Redakcinė kolegija
Elona Bagdanavičienė, Vilija Dailidienė,
Albinas Drukteinis, Aurelija Gritėnienė,
Kęstutis Kaminskas, Daiva Sinkevičiūtė,
Donatas Smalinskas, Antanas Smetona,
Bonifacas Stundžia (pirmininkas),
Aurelija Tamulionienė, Dainius Vaitiekūnas,
Loreta Vilkienė, Palmira Zemlevičiūtė,
Vilma Zubaitienė

Dailininkė
Agnė Beinaraivičiūtė

Viršelyje – Monika Gineikienė. Tapyba ant medžio
iš ciklo „Žydintys sugrįžimai“: darbas pagal
Povilo Andrejausko piešinį (Lta 3142)
iš Nacionalinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio
dailės muziejaus rinkinių.

Maketuotojas
Darius Šimkūnas

„Gimtoji kalba“, 2023. Nr. 11 (677).
Eina nuo 1933 m. 12 kartų per metus.
ISSN 2538-8851,
elektroninis variantas.
Metinės prenumeratos
kaina 14,52 Eur.

Informacija prenumeratos ir pardavimo
klausimais – *greta.stankevicienne@lnb.lt*
+370 656 52257

„Gimtosios kalbos“ žurnalas
prenumeruojamas Lietuvos pašto
skyriuose ir svetainėje *prenumeruok.lt*.
PDF variantas prenumeruojamas
el. paštu *pardavimai@lnb.lt*.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riononių g. 25C, Lt-03153 Vilnius,
tel. (8 5) 273 33 47.

© Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka, 2023.

Turinys

ASTA KAZLAUSKIENĖ
Žvilgsnis į kai kurias skyrybos taisykles [3]

NIDA PODERIENĖ
Mokyklų lenkų ugdomąja kalba mokinių
kalbinis paveikslas [10]

AGNĖ ALEKSAITĖ
Rusijos ir Ukrainos karas: disfemistiniai
asmenų pavadinimai [17]

Aktualijos
Plakato konkurse – daug prisipažinimų
mylint lietuvių kalbą
(Aurelija Baniulaitienė) [23]

Šiauliuose – kalbos aktualijoms skirtas renginys
(Silvija Papaurėlytė-Klovienė) [26]

Pedagogo užrašai
Kaip Jokūbas su angelu
(Lina Buividaivičiūtė) [29]

Gyvenimas duoda ir druskos, ir medaus
(Vilija Kaškelytė-Narvydienė) [31]

Kronika [32]

Martynas Mažvydas
National Library of Lithuania
Science and Encyclopaedia
Publishing Centre

Gimtoji kalba focuses on standardization of the modern Lithuanian language, language policy in Lithuania and abroad, activities of the State Commission of the Lithuanian Language.

ISSN 2538-8851
12 issues per year
Language of publication: Lithuanian
Subscription rate:
42 EUR per year for print version,
14,52 EUR for PDF version.

For information about subscription
and sales, please contact
pardavimai@lnb.lt
+370 656 52257

Address: Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius,
Lithuania.

Contents

ASTA KAZLAUSKIENĖ
A look at some of the rules of punctuation [3]

NIDA PODERIENĖ
Linguistic portrait of students in Polish
schools of Lithuania [10]

AGNĖ ALEKSAITĖ
Russia-Ukraine war: dysphemisms
in names of persons [17]

Important topics
Confessions of love for Lithuanian
language in poster competition
(Aurelija Baniulaitienė) [23]

Conference on language issues in Šiauliai
(Silvija Papaurėlytė-Klovienė) [26]

Teacher's notes
Like Jacob against the angel
(Lina Buividavičiūtė) [29]

Life gives us both salt and honey
(Vilija Kaškelytė-Narvydienė) [31]

Chronicle [32]

ASTA KAZLAUSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Žvilgsnis į kai kurias skyrybos taisykles

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2019 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. N-8 (178) patvirtintose „Lietuvių kalbos skyrybos taisyklėse“ (toliau – Taisyklės) nurodoma, kad skyrimas pirmiausia grindžiamas sintaksiniais požymiais, bet labai svarbūs ir semantiniai aspektai. Kai „sintaksiniai požymiai aiškūs ir semantinis vertinimas viena-reikšmis, taisyklė apibrėžiama kaip privalomosios skyrybos“ (p. 1). Tačiau „kai galima sintaksinių požymių interpretacija pagal rašančiojo norą pabrėžti ar paryškinti kokius nors prasminius atspalvius“ (ten pat), skyryba yra laisvesnė. Vadinas, skyryba yra orientyras, kaip gali ar turi būti perskaitytas – suvoktas ar įgarsintas – tekstas, o pastaruoju atveju labai svarbi intonacija.

Intonaciniai kriterijai Taisyklėse įvardijami labai įvairiai: *išvardijamoji intonacija* (3.3 ir 4.6 taisyklės), *izoliuota aiškinamoji intonacija* (4.6), *vientisa intonacija* (4.6, 8.2 antroji pastaba, 9.3), *atribuojamoji intonacija* (6.6, 7.2), *intonacinis savarankiškumas, savarankiška intonacija* (5.1, 6.4, 7.1, 11.2, 11.7, 12.3), *išskiriamoji intonacija* (6.7), *intonacinė vienuma* (8.2), *pasakoma priduriamai* (3.6). Toks laisvas intonacijos interpretavimas diskutuotinas: kuo skiriasi izoliuota aiškinamoji intonacija nuo atribuojamosios ar išskiriamosios ir kuo visos jos skiriasi nuo intonacinio savarankiškumo ar savarankiškos intonacijos; ar *vientisa intonacija* ir *intonacinė vienuma* yra sinonimai? Kol kas fonetikai ir fonologai į šiuos klausimus nepateikė atsakymų, todėl neaišku, ar skirtumą iš tikrųjų esama.

Sakinio dalių intonaciją reikėtų nagrinėti išsamiai ir kompleksiskai, bet kol kas nuspręsta pasižiūrėti, kaip šia skyrybos laisve naudojasi kai kurie kalbos vartotojai. Tam atlikti trys eksperimentai. Juose dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių filologijos ir leidybos programos bei Specialiosios pedagoginės pagalbos studijų logopedijos specializacijos studentai. Tyrimui atrinktos 33 skyrybos taisyklės ir kiekvienai jų sukūrta po tris sakinius. Stengtasi, kad sakiniai būtų panašūs į teikiamus Taisyklėse pavyzdžius. Studentų prašyta surašyti skyrybos ženklus a) be jų pateiktuose sakiniuose (toliau šis eksperimentas vadinamas rašytiniu), b) monotoniškai perskaitytuose sakiniuose, c) raiškiai, intonaciškai kreipiant dėmesį į rūpimus skyrybos atvejus įgarsintuose sakiniuose (intonavimo strategija priklausė nuo konkrečios taisyklės). Studentams pateiktuose sakiniuose nebuvo jokių skyrybos ženklų. Eksperimentai vyko su pertraukomis, todėl dalyvių skaičius svyravo nuo 39 iki 46. Visoms studentų grupėms pateiktas tas pats įrašas, sakinius kiekvienam etapui įgarsino straipsnio autorė. Apibendrinti eksperimentų rezultatai aptarti su studentais, papildomai studentų klausta, kuo rėmėsi rašydami skyrybos ženklus kiekviename etape, kuris iš variantų – rašytinis, monotoniškai ar intonuotai perskaitytas – buvo lengviausias, kokia jų

nuomonė apie variantišką skyrybą, jei žino, kad gali (ne)skirti, kurį variantą linke rinktis. Tyrimą, kaip vieną iš intonacijos analizės dalių, finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-21-5). Šiame straipsnyje apžvelgiamos tik tos taisyklės, kuriose tiesiogiai minima intonacija, kiti rezultatai bus pristatyti rengiamoje monografijoje.

Pagrindiniais **vienarūšių sakinio dalių** požymiais laikomi „sintaksinis ir prasminis lygiavertiškumas“, o „būdinga skyryba – atskyrimas (tarp sudedamaisiais ar skiriamaisiais jungtukais nesujungtų vienarūšių sakinio dalių)“ (p. 1). Intonacijos kriterijus atsiranda 3.3 taisyklėje: „Ne vieno pagrindo požymius nurodantys a) derinamieji pažyminiai ar priedėliai prieš pažymimąjį žodį, b) nederinamieji pažyminiai po pažymimojo žodžio rašančiojo gali būti laikomi lygiaverčiais, pasakomi išvardijamąja intonacija ir atskiriami kableliais.“ Taigi ne vieno pagrindo požymius nusakančių sakinio dalių skyrimas gali būti paremtas kriterijumi, kuris neįvardytas kaip aktualus vienarūšėms sakinio dalims. Tiesa, taisyklių komentarų leidinyje intonacija ne tik nurodoma, bet ir laikoma gana svarbiu požymiu (Drukteinis 2020: 19–27).

Eksperimento rezultatai rodo, kad rašytiniame variante (*Priėjo aukštas (,) lieknas vaikas*) šeši iš dešimties atskyrė ne vieno pagrindo požymius žyminčius pažyminius, monotoniškai perskaitytame (*Mus pasivijo juodas (,) prabangus automobilis*) juos atskyrė beveik keturi iš dešimties, o intonuotame (*Vakaruose kaupėsi tamsūs (,) / lietu nešantys debesys*) pavyzdyje – devyni iš dešimties (intonuotuose sakiniuose pasviruoju brūkšniu pažymėtos frazių ribos). Taigi šiuo atveju intonavimas padidino skyrybos ženklo tikimybę.

Intonacinis aspektas turimas mintyje ir 3.6 taisyklėje: „Vienarūšė sakinio dalis, a) pavartota su ją pabrėžiančiais ar kokį kitą papildomą santykį parodančiais žodžiais *ypač, net; jei ne (lygiai, panašiai) kaip ir, kartu ir; pirmiausia, labiausiai* ir pan., b) taip pat neigiamos priešpriešos santykio vienarūšė sakinio dalis be jungiamojo žodžio gali būti pasakoma priduriamai ir išskiriama.“

Konkretaus sakinio intonavimas šiuo atveju neturėjo įtakos: ir monotoniškai (*Auditorijose, ne koridoriuose (,) mažiau vėdinama*), ir intonuotai (*Pavakariais, / naktimis, / ypač prieš aušrą (,) / jau daug kur suboluoja rūkas*) įgarsintuose pavyzdžiuose skyrybos ženklą rašė beveik devyni iš dešimties. Rašytiniame variante (*Dėstytojai, vedėjai, dekanai, ypač studentai (,) nusivylė tokia tvarka*) kablelis parašytas rečiau – beveik dviejuose trečdaliuose atsakymų. Per aptarimą kai kurie studentai vengimą pateiktame sakinyje rašyti kablelį aiškino tuo, kad taip esą būtų atskyrę veiksnį nuo tarinio.

Aiškinamųjų sakinio dalių taisyklėse intonacija atsiranda 4.6 taisyklėje: „Vienavardė sakinio dalis su lyginamosiomis dalelytėmis *kaip, lyg, tarsi* ir pan. gali būti a) išskiriama kableliais, jei norima parodyti aiškinimą ir pasakoma izoliuota, aiškinamąja intonacija; b) atskiriama kableliu, jei norima parodyti papildymą ar sugretinimą ir pasakoma išvardijamąja intonacija; c) neskiriama, jei pasakoma vientisa intonacija su kita vienavarde sakinio dalimi arba gali būti suprantama kaip savarankiška sakinio dalis.“ Taisyklė suteikia daug laisvės: išskirti, atskirti, visai neskirti. Rašytiniame

variante (*Kaimynė bailiai (.) tartum į svetimą (.) žvelgė į savo šunį*) studentai buvo linkę išskirti (beveik devyni iš dešimties rašė skyrybos ženklus) ir teigė, kad čia yra akivaizdus aiškinimas. Monotoniškai perskaitytame sakinyje (*Jis brovėsi per susiraizgiusius (.) tarsi džiuuglės (.) krūmokšnius*) penktadalis atskyrė (jie laikė vienuarūšėmis sakinio dalimis), beveik du penktadaliai išskyrė (teigė, esą tai aiškinamoji dalis), tiek pat studentų nerašė jokio skyrybos ženklo. Trečiajam eksperimentui skirtą pavyzdį (*Senelis dar tvirtas (.) tartum qžuolas (.) kieme kapojo malkas*) buvo galima perskaityti trejopai (arba parengti tris įgarsinimo variantus), pasirinkta intonuoti: *Senelis / dar tvirtas tartum qžuolas / kieme kapojo malkas*. Reikia paminėti, kad nė vienas studentas nerašė skyrybos ženklo po *senelis*. Rezultatai rodo, kad beveik dešimtadalis studentų kablelį parašė tik po tiriamosios sakinio dalies, bet tokio pasirinkimo argumentų negalėjo pasakyti. Keturi penktadaliai studentų išskyrė aiškinamąją dalį. Per aptarimą paaiškinus taisyklę, daugelis jų teigė, kad panašiuose pavyzdžiuose dažniau išskirtų, nes lyginamosios dalelytės leidžia manyti, kad tai aiškinamoji, o ne vienuarūšė ar kitokia sakinio dalis, ir intonacija tik paremtų jų pasirinkimą.

Dalyvinių, pusdalyvinių ir padalyvinių aplinkybių skyryba paremta gramatika ir formalia sudėtimi – jos turi būti išplėstos. Pagrindinę taisyklę iliustruojančių pavyzdžių nepateikta, o 5.1 taisyklėje atsiranda intonacija: „Išplėsta dalyvinė, pusdalyvinė ar padalyvinė aplinkybė arba dvi ir daugiau neišplėstų gali būti išskiriamos kableliais, jei norima išryškinti jų prasminį ir intonacinį savarankiškumą.“ Tačiau labai abejotina, ar įmanoma išplėstines aplinkybes ištartį kókia nors kitókia, o ne savarankiška intonacija, nes intonaciniu požiūriu šios sakinio dalys visada yra atskiros frazės.

Eksperimentų rezultatai rodo, kad intonacija gali būti paskata skirti: beveik pusė studentų rašytiniame (*Pasikeitus situacijai (.) tėvai pradėjo sūnų leisti į darželį*) ir monotoniškai įgarsintame (*Net patyręs didelę tragediją (.) dailininkas jaučiasi nesugniuždytas*) variante rašė kablelius, intonuotame pavyzdyje (*Remdamasis savo patirtimi (.) / jis kuria dešimtis scenarijų*) tokių buvo trys ketvirtadaliai. Taigi pusė studentų skyrė šias sakinio dalis negirdėdami intonacijos, o tai reiškia, kad skyrimą lemia ne tik (ar ne tiek) konkretaus sakinio intonavimas, bet gramatika ir semantika.

Pažyminių skyrybos dalyje intonacija atsiranda 6.4 taisyklėje: „Po pažymimojo žodžio einantis neišplėstas priedėlis išskiriamas, jei norima parodyti jo aiškinamąją paskirtį ir pasakomas savarankiška intonacija.“ Eksperimentų rezultatai ir jų aptarimas su studentais rodo, kad rašytinis variantas (*Mes (.) dėstytojai (.) taip pat palaikome šią iniciatyvą*) buvo lengviausias ir devyni iš dešimties išskyrė priedėlį (du studentai išskyrė brūkšniais, kiti kableliais). Tačiau labai panašios struktūros trečiasis – intonuotas – pavyzdys (*Mūsų studentai (.) / lituanistai (.) / buvo aktyvūs viktorinos dalyviai*) nebuvo toks paprastas: priedėlį išskyrė septyni iš dešimties (trys studentai išskyrė brūkšniais, kiti kableliais), dar kiek daugiau nei dešimtadalis studentų atskyrė priedėlį nuo pažymimojo žodžio, vadinasi, laikė vienuarūšėmis sakinio dalimis. Neintonuotame pavyzdyje (*Draugė (.) psichologė (.) man padėjo išsiaiškinti kai kuriuos romano personažų*

poelgius) daugelis studentų nerašė kablelio, net ir per aptarimą perskaičius jį intonuotai, teigė, kad nebūtų skyrę. Taigi intonacija šiuo atveju gali būti svarbi, bet ji ateina kartu su sakinio semantika, o konkretaus pavyzdžio intonavimas menkai reikšmingas. Kai kurie studentai paminėjo, kad jiems tokio tipo pavyzdžius labai sunku atskirti nuo aiškinamųjų sakinio dalių, o ir pavyzdžiai Taisyklėse gana panašūs.

6.6 taisyklėje kaip vienas iš svarbesnių kriterijų nurodoma intonacija: „Požymi nurodanti išplėsta ar neišplėsta sakinio dalis, pagal raišką atitinkanti derinamąjį arba nederinamąjį pažyminį ar priedėlį, gali būti suprantama kaip nepilnos raiškos dalyvinė, pusdalyvinė ar padalyvinė aplinkybė ir išskiriama kableliais, rečiau brūkšniais, jei pasakoma atribojamąja intonacija.“ Rašytiniame (*Ji (,) pasidaziusi ir pasipuošusi (.) atrodė jaunesnė*) ir monotoniškai perskaiitytame (*Sūnus (.) su raudona ir varvančia nosimi (.) norėjo kuo greičiau į lovą*) variante tokį pažyminį išskyrė tik beveik trečdalis studentų, intonuotame sakinyje (*Raudonomis nuo nemigos akimis (.) / jis klausėsi nuobodaus aiškinimo*) jį skyrė beveik pusė. Konkretaus sakinio intonavimas padidino skiriančiųjų skaičių, bet per aptarimą studentai prisipažino, kad nedrąsiai rašė kablelį, o rašytiniame variante daugelis jo nebūtų rašę. Rašytiniame ir neintonuotame sakinyje jie skyrė pažyminius po pažymimojo žodžio.

6.7 taisyklėje nurodoma išskiriamoji intonacija: „Su dalelytėmis *nors (ir), kad ir, kaip* ir pan. einantis pažyminys arba priedėlis išskiriamas kableliais, jei norima parodyti antrinę aplinkybinę reikšmę ar jis suprantamas kaip neišplėtotas savarankiškas teiginys ir pasakoma išskiriamąja intonacija.“ Iš eksperimentų rezultatų matyti, kad konkretaus sakinio intonavimas neturi įtakos, nes ir rašytiniame (*Kambarys (.) nors ir nedidelis (.) buvo skoningai įrengtas*), ir intonuotame (*Nuotrauką (.) / kaip didžiausią šventenybę (.) / laikė ant darbo stalo*) pavyzdyje aštuoni iš dešimties rašė kablelius. Neintonuotame sakinyje (*Naktis (.) kad ir kokia tamsi (.) visada praeina*) pirmą kablelį rašė beveik visi (argumentas: prieš *kad* reikia kablelio), bet dalis jų nerašė antro kablelio. Kadangi visuose trijuose sakiniuose analizuojamus pavyzdžius skyrė didžioji dalis studentų, galima teigti, kad svarbiausia yra aptariamų konstrukcijų semantika ir ją lydinti savarankiškos frazės intonacija.

Taisyklėse nurodoma, kad **lyginamiesiems posakiams** būdinga savarankiška intonacija (intonacinis savarankiškumas ir atribojamoji intonacija), jie garsinėje kalboje ištariami kaip savarankiškos frazės. 7.1 taisyklėje teigiama: „Lyginamieji posakiai, prisijungę prie būdvardiškųjų įvardžių *toks (-ia), toks (-ia) pat, šitoks (-ia), koks (-ia), kitoks (-ia)* ir pan., taip pat prie įvardiniųrieveiksmių *taip, taip pat, kitaip, tiek, tiek pat* ir pan., išskiriami, jei norima parodyti jų prasminį ir intonacinį savarankiškumą.“ Intonacija gali tik šiek tiek padidinti skyrybos ženklo tikimybę, nes intonuotame sakinyje (*Ji buvo tokia pat stropi (.) / kaip ir jos vyresnė sesuo*) du trečdaliai studentų skyrė lyginamąjį posakį, rašytiniame variante (*Jis vis kalbėdavo apie tokias vertybes (.) kaip nuoširdumas ir atvirumas*) tokių buvo beveik pusė, monotoniškai perskaiitytame (*Šie batai tokie pat madingi (.) kaip ir tavo išsirinktieji*) – beveik du penktadaliai. Tačiau dalis studentų ir be specialaus intonavimo linkę išskirti tokio tipo lyginamuosius posakius.

7.2 taisyklėje nurodoma atribojamoji intonacija: „Palyginimai prie aukštesniojo laipsnio būvdvardžių, dalyvių ar prievieksmių, reiškiantys ne kiekį, o bendresnį lyginimą, gali būti suprantami kaip neišplėtoti į savarankišką struktūrą sakiniai, pasakomi atribojamąja intonacija ir išskiriami.“ Šių palyginimų studentai nėra linkę skirti ir konkretaus sakinio intonavimas tam mažai turi įtakos: rašytiniame variante (*Šis darbas sudėtingesnis (,) negu įprasti kirtimai (,) ir užtruks ilgiau*) skyrė penktadalis, neintonuotame (*Prognozuojama aukštesnė (,) negu ankstesnėmis dienomis (,) temperatūra*) – penktadalis išskyrė, dešimtadalis atskyrė, t. y. rašė tik pirmą kablelį, intonuotame pavyzdyje (*Jaunoji karta technologinėms naujovėms imlesnė (,) / nei vyresnieji*) skyrė kiek daugiau nei trečdalis.

Įterpiniai ir įspraudai paprastai yra išskiriami, išlygų gali būti tik dėl gretimų jungiamųjų žodžių (išskirti su jais ar nuo jų atskirti), o **modalumą reiškiančių žodžių** skyryba gana laisva. Pirmiesiems garsinėje kalboje būdinga savarankiška intonacija, o modalinių žodžių ir junginių intonacinis savarankiškumas nevienodas (apie tai žr. ir Drukteinis 2020: 10).

8.2 taisyklėje teigiama: „Įterpinys gali būti išskiriamas kartu su sujungiamuoju jungtuku, išskyrus *ar, arba, nei*, jeigu jis su įterpiniu sudaro prasminę bei intonacinę vienumą.“ Tačiau įterpinio išskyrimas kartu su sujungiamuoju jungtuku neturėtų būti grindžiamas intonacija, nes *intonacinė vienuma* būdinga beveik visiems 8.2 (taip pat ir 8.2 pastabose) pateiktiems pavyzdžiams, bet įterpiniai nuo jungtuko *o* negali būti atskirti. Tą liudija ir tyrimo rezultatai: intonacija – nereikšmingas kriterijus, tik šiek tiek padidinantis konkretaus pavyzdžio atskyrimą, nes ir rašytiniame (*Ir (,) svarbiausia – atsirado galimybė skirti papildomų lėšų*), ir intonuotame (*Medikai patarė, / į ką kreipti dėmesį ir (,) / svarbiausia – / kokių klaidų nedaryti*) sakinyje, kuris buvo perskaitytas gana aiškiai atskiriant įterpinį nuo jungtuko, tik dalis studentų (atitinkamai ketvirtadalis ir trečdalis) tarp jungtuko ir įterpinio rašė kablelį. Neintonuotame sakinyje (*Pirma, jis neatėjo, antra, neparašė žinutės, ir (,) trečia, net neatsiprašė*) tik du studentai parašė kablelį.

Panašaus pobūdžio yra 8.2 taisyklės antroji pastaba: „Įterpiniai, einantys po tapatumą reiškiančių jungiamųjų žodžių *arba, ar* (*arba* reikšme) aiškinamosiose sakinio dalyse (žr. 4.2 punktą), gali turėti vientisą tapatumo su patikslinimu reikšmę, būti pasakomi vientisa su jungiamuoju žodžiu intonacija ir nuo jungiamojo žodžio gali būti neskiriami.“ Ir šiuo atveju intonacija skyrybai neturi įtakos: rašytiniame (*Sensorinė sistema – tai mūsų jutimų sistema, arba (,) kitaip tariant, skonis, kvapas ir kt.*) ir neintonuotame (*Autorės kalbėjo apie pasirinktą žanrą, arba (,) tiksliau, jų samplaiką*) sakinyje įterpinius atskyrė tik apie trečdalis studentų, intonuotame sakinyje (jis perskaitytas atskiriant įterpinį nuo jungiamojo žodžio: *Žemės ūkio politika, / arba (,) / tiksliau, / kaimo plėtros politika, / bus svarbiausias klausimas*) – kiek mažiau nei penktadalis.

Kreipinių skyryba atrodo vienareikšmė (siūloma skirti), bet ir čia atsiranda išlyga. 9.3 taisyklėje teigiama: „Kreipinys gali būti išskiriamas kartu su antrojo asmens įvardžiu *tu, jūs*, galinčiu eiti sakinio veiksmu, jei abu jie pasakomi vientisa intonacija.“ Intonacija studentams beveik neturi įtakos, jie linkę tókius kreipinius atskirti nuo įvardžių: rašy-

tiniam variante (*Jūs (.) lituanistai, paprastai išmanote teksto kūrimo principus*) – beveik aštuoni iš dešimties, neintonuotame (*Negaliu suvokti, kas yra jūsų (.) gerbiamieji, galvo-se*) – beveik septyni iš dešimties atskyrė kreipinį nuo įvardžio. Intonuotame sakinyje, kuris buvo perskaitytas atskiriant kreipinį ir pabrėžiant abu žodžius (*Jūs (.) / tėveliai, / esate atsakingi už vaikų išsilavinimą*), beveik visi rašė kablelį tarp įvardžio ir kreipinio.

Prijungiamųjų sakinių skyryba aptariama keturiolikoje taisyklių. Pirmiausia (11.1 taisyklėje) nurodoma, kad šalutiniai prijungiamieji sakiniai išskiriami, apie tokio dėmens sudėtį (vienas ar daugiau žodžių) neužsimenama, šie dalykai atsiranda kitose taisyklėse (11.2, 11.3 ir 11.5). Vadinas, atraminis principas ir turėtų būti prijungiamųjų dėmenų išskyrimas, o tolesnės taisyklės galėtų būti susijusios su tam tikrų atvejų neskyrimu. Tačiau 11.2 taisyklė tarsi dubliuoja ankstesnę: „Šalutinis dėmuo iš vieno prijungiamojo žodžio po tarinio gali būti išskiriamas kableliais (retai – brūkšniais), jei norima išryškinti jo prasminį ir intonacinį savarankiškumą.“ Kiekvienas sudėtinio sakinio dėmuo yra savarankiška frazė, taigi intonacija jau savaime yra vienas iš sudėtinių sakinių fonetinių požymių. Studentai nelinkę skirti tokių dėmenų (jų teigimu, pernelyg trumpi), intonavimas mažai turi įtakos. Rašytiniame variante (*Kažkas mane pašaukė, bet niekaip nesupratau (.) kas*) skyrė dešimtadalis, intonuotame (*Pažadėjo susitikti, / bet nepasakė (-) / kur ir kada*) – penktadalis. Įdomesnis yra neintonuotas pavyzdys (*Atsakyk aiškiai (-)* ^[21 kablelis, 3 dvišakiai, 8 brūkšniai] *kada?*), kur matyti ir gana didelė skyrybos ženklų įvairovė, ir akivaizdus polinkis skirti. Aptarime dalyvavę studentai teigė, kad šis sakinyš jiems atrodė emocionalus, o tokiam norėjo rašyti daugiau skyrybos ženklų.

11.7 taisyklė nurodo: „Šalutinis dėmuo gali būti neišskiriamas, jei prieš jį eina dalelytė, panaikinanti šalutinio dėmens intonacinį savarankiškumą.“ Intonacija neturi įtakos skyrimui, nes visų trijų eksperimentų rezultatai panašūs, didžioji studentų dalis nebuvo linkusi skirti šių dėmenų: rašytiniame (*Nežinau (.) net ką patarti (.) ir laukiu sprendimo*) ir neintonuotame (*Sūnus nelaukė (.) nė ką pasakysiu (.) ir paskubom išvažiuo*) variante skyrė trečdalis, intonuotame (*Nesuvokėm (.) / nė ką padarėm (.) / ir nutilom*) – penktadalis. Be to, pastebėta, kad antrą skyrybos ženklą rašytiniame ir neintonuotame sakinyje rašė dar mažesnė dalis studentų.

Sujungiamųjų sakinių skyriuje skyrybos kriterijai tiesiogiai nenurodyti, bet, matyt, čia svarbiausias vaidmuo tenka sintaksei ir jungtukų bei jungiamųjų žodžių semantikai. Intonacinis veiksnys atsiranda 12.3 taisyklėje: „Sujungiamojo sakinio dėmenys, sujungti nekartojamais jungtukais *ir, nei, ar, arba*, gali būti atskiriami kableliu, jei norima parodyti jų prasminį ir intonacinį savarankiškumą.“ Šiuo atveju labai sunku intonacinio savarankiškumo neparodyti (nebent sakinyš itin trumpas), nes jis būdingas visiems sudėtinių sakinių dėmenims. Tačiau intonacinio savarankiškumo nederėtų tapatinti tik su didesnėmis ar mažesnėmis pauzėmis, nes, kaip rodo frazavimo analizė, esama ir kitų frazių ribas signalizuojančių akustinių požymių. Tačiau nei intonacija, nei sakinio struktūra studentų neskatino skirti: rašytiniame variante (*Vergvaldžiams tai tiko (.) ir tai sudarė sąlygas atsirasti naujai religijai*) skyrė kiek daugiau nei

vienas iš dešimties, monotoniškai perskaitytame (*Tokio projekto neįmanoma įgyvendinti be komandos (,) ir ji buvo gana greitai suburta*) – beveik trys iš dešimties, intonuotame (*Mano sukurta tribūna didesnė (,) / ir tai gali suteikti nepatogumų kalbėtojui*) – du iš dešimties. Studentų argumentas vienareikšmis: prieš *ir* kablelio linkę nerašyti.

Per aptarimą studentų pateiktų atsakymų analizė atskleidė įdomių tendencijų. Beveik pusė studentų rašytiniame ir monotoniškai perskaitytame sakinyje skyrybos ženklus rašė kliaudamiesi taisyklėmis ir sakinio struktūra, o atlikdami trečiojo eksperimento užduotis, rėmėsi taisyklėmis ir tik tada intonacija, bet, daugelio jų teigimu, intonacija niekada nebūna svarbiausias kriterijus. Tik taisyklėmis visais trimis atvejais rėmėsi ketvirtadalis studentų. Reikia pasakyti, kad šių dviejų grupių studentai neblogai išmano skyrybos taisykles, tą liudijo ne tik analizuojamų pavyzdžių, bet kitų sakinio dalių skyryba eksperimentui parengtuose sakiniuose. Penktadalis studentų nurodė, kad visada rėmėsi taisyklėmis ir intonacija, pastarąją rašytiniame ir monotoniškai įgarsintame eksperimente įvertindavo sau mintyse pakartoję sakinius. Beveik dešimtadalis minėjo, kad visais atvejais pirmiausia rėmėsi intonacija ir tik tada taisyklėmis. Šios grupės atsakymuose daug ne tik tiriamų atvejų ar kitokio pobūdžio skyrybos klaidų, bet ir visai nemotyvuotų skyrybos ženklų.

Į klausimą, kuris variantas lengviausias, trys ketvirtadaliai atsakė – trečiasis, nes galėjo remtis intonacija. Kiti studentai nurodė pirmąjį variantą, nes tada jie galėjo susitelkti į sakinio analizę ir intonacija jų neblaškė. Beveik du trečdaliai aptarime dalyvavusių studentų teigė, kad jei žino, jog gali (ne)skirti, beveik visada renkasi skirti. Tiesa, jų nuostata, kaip rodo eksperimentų rezultatai, ne visai sutampa su realiais pavyzdžiais.

Intonacijai Taisyklėse suteikta nemažai galių, o tai gana rizikinga, nes frazavimą lemia ne tik semantiniai ir sintaksiniai žodžių ryšiai, bet ir kiti lingvistiniai (aktualioji skaida, veiksnio ir tarinio grupių priklausymas skirtingoms vidinėms frazėms ir pan.) bei paralingvistiniai ir nelingvistiniai veiksniai (atsitiktinis poreikis daryti fiziologines pauzes, skaitymo tempas ir pan.). Daugelis sakinio dalių gali būti išskiriamos ar atskiriamos remiantis jų intonaciniu savarankiškumu (t. y. priklausymu skirtingoms vidinėms frazėms), kuris neatsiejamas nuo gramatinių ir semantinių ypatybių. Todėl intonaciją derėtų akcentuoti tik tada, kai ji yra specifinė, netipiška konkrečiai sakinio daliai. Konkrečių sakinių intonavimas nėra toks reikšmingas, kaip galima tikėtis, net ir tais atvejais, kai taisyklėse formuluojamas galimas skirtingas sakinio dalių suvokimas (pavyzdžiui, 4.6 ir 11.5 taisyklėse).

Ateityje derėtų apklausti ir kitas grupes (pavyzdžiui, redaktorius, mokytojus, nacionalinio diktanto tikrintojus), kaip jie vertina laisvesnės skyrybos atvejus, bet to turėtų imtis jau ne intonacijos tyrėjai, o skyrybos taisyklių rengėjai.

Literatūra

Drukteinis A. 2020: *Lietuvių kalbos skyryba. Taisyklės, komentarai, patarimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, prieiga internete: https://olkk.lt/media/public/file/Leidiniai/Liet_k_skyryba.pdf

NIDA PODERIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Mokyklų lenkų ugdomąja kalba mokinių kalbinis paveikslas

Valstybinė kalba įsisavinama ją vartojant, per kalbą perimant ir valstybės kultūrą, nacionalinę kalbą – valstybės tapatybės pagrindas. Švietimo įstatyme pabrėžta, kad visos Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos privalo išmokyti lietuvių kalbos. Mokyklose tautinių mažumų mokomąja kalba mokiniai mokomi dvikalbiu būdu: mokyklos ir lietuvių kalba. Laikantis Švietimo įstatymo, lietuviškai mokoma bent pilietiškumo pagrindų, pasaulio pažinimo, Lietuvos istorijos ir geografijos. Daugiau kaip dešimtmetį lietuvių kalbos mokoma pagal visoms Lietuvos mokykloms vienodą Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendrąją programą, aštuonerius metus – ir pagal vienodas pradinio ir pagrindinio ugdymo lietuvių kalbos programas. Tačiau dėl lietuvių kalbos rezultatų skirtumų, vertinant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminų darbus, abiturientams iš nelietuviškų mokyklų tebetaikomos nuolaidos.

Mokinių, besimokančių lenkiškose mokyklose, rezultatai yra žemiausi – tai rodo ir tarptautiniai tyrimai (MPA 2019: 14–15). Algirdas Zabulionis, atlikęs 2018 m. tarptautinio skaitymo pasiekimų tyrimo OECD PISA antrinę analizę, daro išvadą, kad viena iš priežasčių – kai mokinių namie vartojama kalba ir mokyklos kalba nesutampa (Zabulionis 2020: 17–19). Lenkų kalba OECD PISA testą atlikusių penkiolikmečių, nurodžiusių, kad namie dažniausiai vartoja kitą kalbą, yra daugiausia (24,2 proc.). Gimtąją kalbą vaikai iš tėvų perima ankstyvoje vaikystėje, artimiausioje aplinkoje – šeimoje. Platesnė, už šeimos ribų esanti aplinka – sava kalbinė bendruomenė – draugai, bendraamžiai. Antroji kalba įsisavinama, kai ji vartojama kasdieniame gyvenime, priešingu atveju ji prilygsta užsienio kalbai, kurios mokomasi tik per pamokas. Mokslininkai pabrėžia, kad kalbai būdingas abipusiškumas: „Aš gyvenu geografiškai apibrėžtoje vietoje; [...] aš įtrauktas į žmonių santykių tinklą, kuris taip pat tvarkomas naudojant žodyno priemones. Šitaip kalba pažymi gyvenimo koordinates ir užpildo tą gyvenimą prasmingais objektais. Išties negaliu gyventi kasdienio gyvenimo be nuolatinės sąveikos ir bendravimo su kitais žmonėmis“ (Berger, Luckmann 1999: 36–38). Taigi kalbos išteklius ir kalbos galias asmuo įgyja kalbinėje terpėje.

Kuri kalba (kalbos) vyrauja mokinių, besimokančių lenkiškose mokyklose, šeimose ir kokią dalį kalbinės patirties kasdieniame gyvenime apima lenkų ir lietuvių kalba, kuriai kalbai mokiniai teikia pirmenybę skaitydami knygas, žiūrėdami filmus, ieškodami informacijos internete – šie klausimai straipsnyje nagrinėjami remiantis 2021 m. pabaigoje Vilniaus ir Šalčininkų savivaldybių lenkiškų mokyklų 3–8 klasėse atlikto tyrimo¹

¹ Tyrimas atliktas vykdant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos finansuojamą projektą „Lietuvių kalbos prestižas: tautinių mažumų mokyklų mokinių kalbinės nuostatos ir jų ryšys su lietuvių kalbos mokėjimu“.

rezultatais. Tyrimo duomenis sudaro 263 mokinių užpildyti klausimynai ir rašytinės kalbos tekstynas iš rašinių tema „Susipažinkime – tai aš!“. Kai kuriais aspektais tyrimo rezultatai lyginami su 2019 m. šešių savivaldybių lietuviškų mokyklų to paties amžiaus mokinių grupėse atlikto tyrimo duomenimis.

Šeimos kalba

Šeima sudaro mokinių gyvenimo branduolį. Jai tenka išskirtinis vaidmuo formuojant mokinių kalbinę tapatybę, savivertę, vertybes ir ateities lūkesčius. Tėvų kalba dominuoja tiek bendraujant namie, tiek pasirenkant, kurią kalbą vartoti kartu leidžiant laisvalaikį:

Man šeima yra labai svarbu, nes su ja² aš galiu išskleisti savo mintis, galiu pakalbėti apie tuos dalykus apie kuriuos su nieku nekalbu. Kai turėsiu vaikų, norėčiau būti panašus į savo tėvus.

Mano tėvas yra lietuvis, o mama lenkė, dėl to aš puikiai moku abi kalbas. Taip pat, aš moku rusų ir anglų kalbas, bet labai noriu išmokti daugiau kalbų.

Dar aš mėgstu su šeima vaikščioti, kalbėtis ir vakarais žiurėti televizoriu.

Kiekviena sekmadienį ateinu į bažničia.

Tėvai diegia nuostatas dėl mokymosi svarbos, taigi ir motyvacijos mokytis:

Manau, kad ne visos pamokos man prireiks gyvenime, bet kaip sako mano tėvas: „Ne viska reikia daryti, bet viska reikia mokėti“.

Lietuvių – patinka, iškart 3 klasei nemėgdavau šios kalbos, bet mano mama priverstė mane mokytis ir didelis jai Ačiū. Jeigu ne ji tai nežinočiau ką daryčiau Lietuvoj be lietuvių kalbos [...].

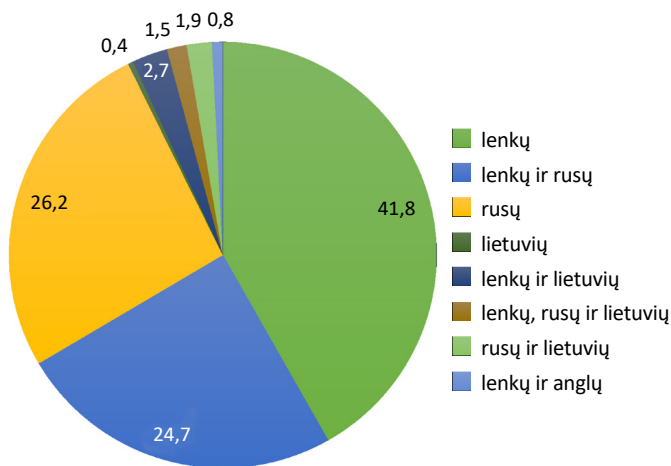
Tėvai perduoda ir palaiko tradicijas, ugdo moralines savybes, formuoja kasdienio gyvenimo įpročius.

Kuri kalba vyrauja šeimoje, analizuota remiantis mokinių atsakymais į klausimą *Kuria kalba dažniausiai kalbi namuose?* (lenkų, rusų, lietuvių, anglų, kita (įrašyk)).

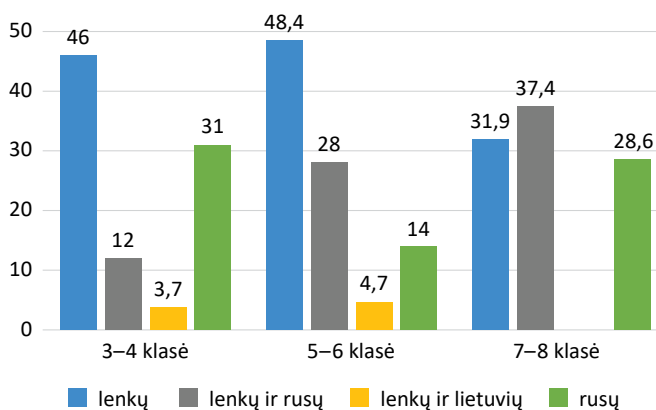
Duomenys apie namų kalbą pateikti 1 paveiksle, duomenys apie namų kalbą pagal amžiaus grupes – 2 paveiksle.

Iš duomenų matyti, kad šeimos kalbos požiūriu mokiniai nėra vienalytė kalbinė bendruomenė. Mažiau kaip pusė (42 proc.) mokinių nurodė namie kalbantys tik lenkiškai, ketvirtadalis (26 proc.) – rusiškai, trečdalis bendrauja keliomis kalbomis, iš jų didžioji dauguma (25 proc.) – lenkiškai ir rusiškai. Mažiau kaip dešimtadalis mokinių, be lenkų

² Citatų kalba netaisyta.

1 pav. Namų kalba (proc.)

2 pav. Namų kalba pagal klases (proc.)

polinkius, paaiškėjo, kad iš lenkakalbių šeimų daugiausia mokinių kitą namie dar vartojamą kalbą nurodo rusų, o iš rusakalbių – lenkų kalbą. Lietuvių kalbą namie kartais vartoja nuo 4 iki 17 proc. lenkų ir nuo 5 iki 7 proc. rusų šeimų. Lietuvių kalba, kaip kartais vartojama kalba, yra kiek dažnesnė lenkų nei rusų šeimų kalbinėje aplinkoje.

Kalbos pirmumo pasirinkimas kitų kalbų atžvilgiu kasdienėje vartosenoje

Šeima deda tvarius kalbos pagrindus vaiko kalbos raidai, tačiau, be šeimos, kalbos išteklių plėtrą lemia ir artimiausia socialinė kultūrinė aplinka – bendraamžiai, mokykla. Užsienio šalyse augančių lietuvių emigrantų vaikų kalbos tyrimų duomenimis (plačiau žr. Blažienė 2015), kita kalba, kuri vartojama bendraujant su bendraamžiais, kuria

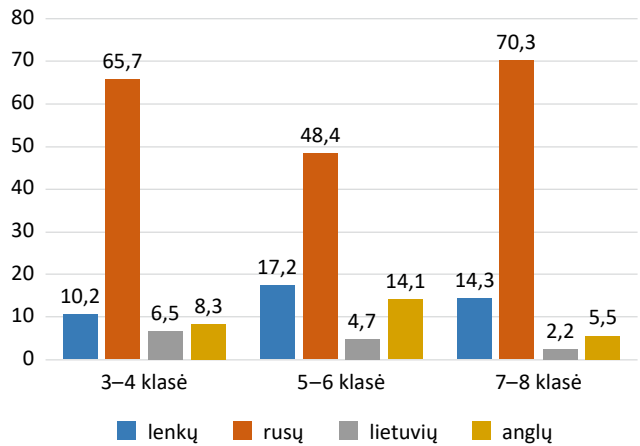
ir rusų kalbų, namie vartoja ir lietuvių kalbą. Lietuvių kaip dažniausiai namie vartojamą kalbą nurodė vienas mokinytis. Atsakymai apie namų kalbą patvirtina minėtos 2018 m. OECD PISA antrinės analizės, atliktos šalies mastu, duomenis, kad maždaug ketvirtadalio mokinių šeimos kalba nesutampa su mokyklos kalba. Lyginant mokinių atsakymus į klausimą, kurią kalbą dar vartoja namie, matyti, kad lenkų kalba, kaip kartais vartojama kalba, dvigubai dažnesnė pradinėse klasių mokinių šeimų vartosenoje. Galima daryti prielaidą, kad rusakalbės šeimos, leidžiančios vaikus į lenkiškas mokyklas, linkusios pradinukams padėti įgyti lenkų kalbos gebėjimų. Palyginus mokinių, šeimoje bendraujančių lenkiškai, ir mokinių, šeimoje bendraujančių rusiškai, kitų kalbų vartojimo

mokoma mokykloje, pradeda dominuoti namų kalbos (jei jos nesimokoma) atžvilgiu, nes mokyklos kalba ugdomi visi kalbiniai gebėjimai – ne tik kalbėjimas, bet ir skaitymas, rašymas, plečiantis socialinio bendravimo tinklui sparčiai auga žodynas.

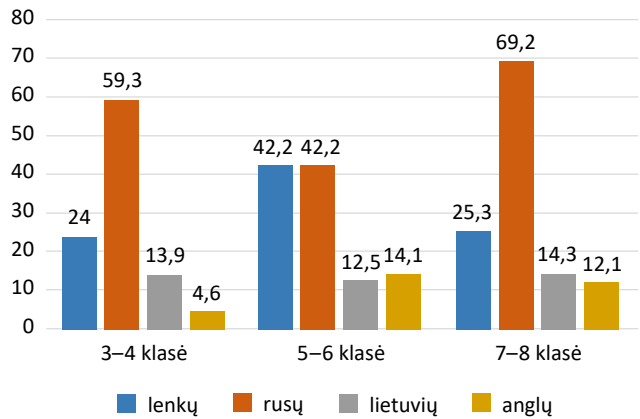
Kuri kalba (kalbos) vyrauja kasdienėje veikloje, analizuota pagal kalbos vartojimo sritis. Mokinių klausta, kaip dažnai jie žiūri filmus, ieško informacijos internete, skaito knygas, bendrauja su draugais gyvai ir socialiniuose tinkluose šiomis kalbomis: lietuvių, lenkų, rusų, anglų, kita (*įrašyk*), pažymint vieną iš pateiktų atsakymų: *beveik niekada; kartais; beveik visada*.

Iš tyrimo rezultatų paaiškėjo, kad žiūrint filmus visose amžiaus grupėse vyrauja rusų kalba. Antra pagal dažnumą – lenkų kalba, nors ją filmus žiūri tik nuo 10 iki 17 proc.

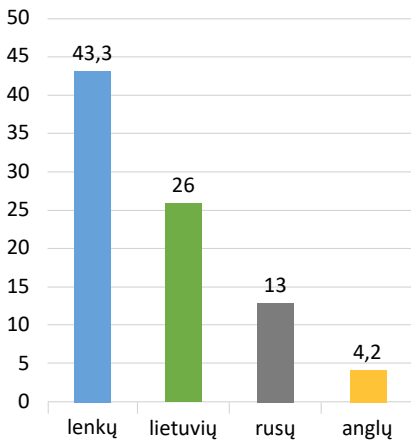
mokinių, mažiausia dalis (2,2–6,5 proc.) filmus žiūri ir lietuvių kalba. Informacijos internete, išskyrus 5–6 klasių mokinius, dauguma taip pat dažniausiai ieško rusiškai. Lenkų kalba pagal pasirinkimą yra antra. Vertinant šiuos duomenis reikia atkreipti dėmesį, kad tyrimas vykdytas kovidų pandemijos sąlygomis, tuo metu, kai mokyklose buvo mokomasi ir nuotoliniu būdu. Informacijos ieškojimas internete tiek lenkų, tiek lietuvių kalba sudarė didelę mokymosi proceso dalį. Kaip minėta, filmų žiūrėjimas yra viena iš šeimų veiklos formų, naršymas internete labiau susijęs su mokinių interesų sritimis ir namų darbais. Vis dėlto nustatytas tiesioginis ryšys tarp abiejų veiklos formų: mokiniai, naršantys internete lenkų kalba, dažniau linkę šia kalba ir žiūrėti filmus, pirmumą teikiantys rusų kalbai ją dažniau renkasi abiem veiklos formoms. Panaši tendencija išryškėjo ir tiriant anglų kalbos vartojimą.

3 pav. Žiūri filmus (proc.)

4 pav. Naršo internete (proc.)

5 pav. Skaito knygas (proc.)

Skaitymas yra vienintelė iš tirtų kalbos vartojimo sričių, kurioje mokyklos kalba ir lietuvių kalba dominuoja visose amžiaus grupėse. Daugiausia mokinių knygas beveik visada skaito lenkiškai, mažesnė dalis – lietuviškai (5 paveikslas). Lenkų ir lietuvių kalbos pasirinkimas skaitant knygas – neabejotinas mokyklos poveikis. Mokantis pagal lietuvių kalbos ir literatūros bei lenkų gimtosios kalbos ugdymo programas mokiniams privaloma skaityti literatūros kūrinius. Nurodžiusių, kad knygas lenkų kalba skaito kartais ar beveik visada, dalis pagal amžiaus grupes beveik nesiskiria. Lietuviškai beveik visada ir kartais skaitančių mokinių gerokai sumažėja 7–8 klasėse (pagal klasių grupes jų yra atitinkamai 79,6 proc., 95,3 proc. ir 60,5 proc.). Pripažįstant, kad nuolatinio skaitymo praktika turi itin didelės reikšmės kalbos mokymosi rezultatams, tókius duomenis galima vertinti kaip turinčius įtakos ne tik tekstų supratimo, bet ir lietuvių kalbos vartojimo pasiekimams aukštesnėse progimnazijos klasėse.

Kalbos pasirinkimas bendraujant su draugais gyvai ir socialiniuose tinkluose

Mokinių rašytinės kalbos tekstyno analizės duomenimis, lenkiškų mokyklų mokiniams ypač svarbus ryšys su šeima ir santykiai su draugais. Turėti daug draugų – aukštesnio statuso tarp bendraamžių požymis. Save paaugliai apibūdina skirdami dėmesį tiems bruožams, kurie lemia gerus santykius su bendraamžiais.

Taip pat turiu daug daugiau draugų, nes esu dabar draugiška.

Dar man patinka žaisti kompiuterinius žaidimus, dažnai žaidžiu su savo draugais. Dabar papasakosiu daugiau apie savo charakterį, turiu problemų bendraujant su naujais žmonėmis, todėl neturiu daug draugų.

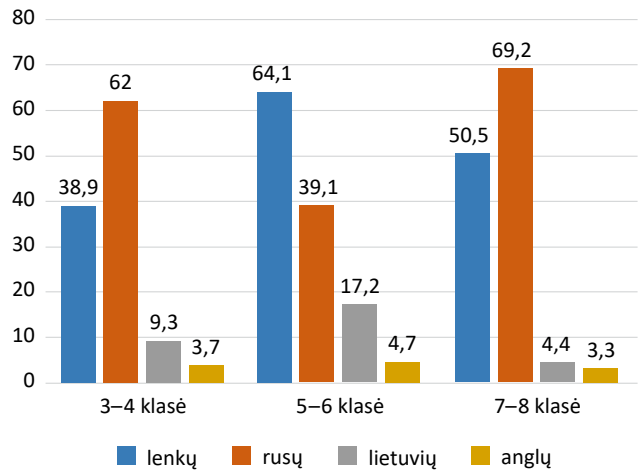
Kai man buvo beveik septyneri mama manę paleido į mokyklą kur susipažinau su savo drauge Emilija su kuria bendraujame iki šiol. Mūsų ryšis su Emilija yra labai stiprus, galiu jai viską sakyti ir ji man visada padės, draugaujame jau 8 metus. Kartu su ja nusprendėme eiti į muzikos mokyklą, bet dabar labai gailimės dėl šio pasirinkimo, bet liko tik metai ir viskas, diplomas mūsų. Kai 5 klasėje atėjau į šį licejų man jis labai patiko, suradau daug nauju draugu. [...] Kolkas viskas kas man reikalinga tai: Tikri draugai. Stiprus ryšis su tėvais kuri aš turiu ir aukščiausiąjį išsilavinimą.

Tapatumo su bendraamžių grupe siekis būdingas visų amžiaus grupių mokiniams. Veikla su draugais, bendravimas gyvai ir socialiniuose tinkluose apima didžiąją mokinių laisvalaikio dalį. Kuri kalba vyrauja bendraujant su draugais gyvai, iliustruota 6 paveiksle, socialiniuose tinkluose – 7 paveiksle.

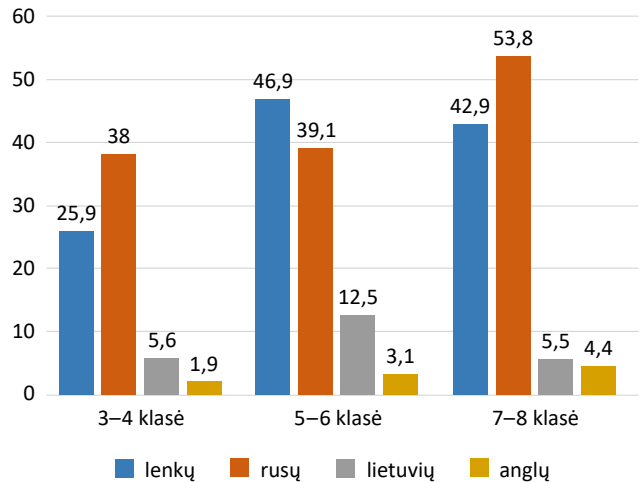
Bendraujant gyvai ir internetu vyrauja rusų ir lenkų kalbos. Akivaizdus ryšys tarp kalbos pirmumo pasirinkimo bendraujant gyvai ir socialiniuose tinkluose. Pradinių klasių mokiniai ir bendraudami gyvai, ir socialiniuose tinkluose pirmenybę teikia rusų kalbai, antra dažniausiai vartojama kalba – lenkų, lietuviškai bendrauja mažiau kaip dešimtadalis. Panaši tendencija matyti ir 7–8 klasių grupėje. 5–6 klasių mokiniai pirmenybę teikia lenkų kalbai, antra dažniausiai vartojama kalba – rusų, beveik dvigubai daugiau mokinių, bendraujančių ir lietuviškai.

Šios grupės didžiausia dalis mokinių nurodė, kad namų kalba yra lenkų kalba. Taigi bendravimo su bendraamžiais kalbos pasirinkimui turi įtakos ir namų kalba, ir gyvenamosios vietovės kalbinė aplinka.

Lietuvių ir lenkų, anglų ir lenkų kalbų sąveiką atskleidžia mokinių atsakymai apie vertinamuosius teiginius *Kalbėdamas lenkiškai vartuju daug lietuvių kalbos žodžių* ir *Kalbėdamas lenkiškai vartuju daug anglų kalbos žodžių*. Mokinių prašyta pažymėti tinkamiausią atsakymą iš trijų pateiktų: *nesutinku*, *neturiu nuomonės*, *sutinku*. Didžioji dauguma visų amžiaus grupių mokinių nesutinka su teiginiu, kad vartodami lenkų

6 pav. Bendrauja su draugais (proc.)

7 pav. Bendrauja socialiniuose tinkluose (proc.)

kalbą įterpia lietuviškų žodžių. Mokinių atsakymai apie anglišku žodžių vartojimą pagal amžiaus grupes rodo tendenciją, kad anglų kalbos leksikos vartojimas su amžiumi sparčiai didėja. Tyrimas atskleidė aukštą lietuvių kalbos socialinį statusą, tačiau vertindami kalbos reikalingumą asmeniniame gyvenime vyresni mokiniai dažniausiai pirmenybę teikia anglų kalbai.

Tad tyrimas parodė namų kalbos ir kalbos pasirinkimo kasdienio gyvenimo srityse ryšį. Paaikškėjo, kad daugumos mokinių namų kalba yra lenkų arba lenkų ir rusų kalba. Mažiau kaip pusė mokinių nurodė namie kalbantys tik lenkiškai. Ketvirtadalis gimtoji kalba – rusų. Kalbos pasirinkimo atžvilgiu vyrauja rusų ir lenkų kalbos. Pažymėtina, kad rusų kalbai teikia pirmumą didesnę dalis mokinių. Visose amžiaus grupėse rusų kalba dominuoja ieškant informacijos internete ir žiūrint filmus. Nustatyta statistiškai reikšminga teigiama koreliacija tarp kalbos pasirinkimo žiūrint filmus ir ieškant informacijos internete, bendraujant su draugais gyvai ir socialiniuose tinkluose. Mokiniai, kurių gimtoji kalba nėra lenkų, yra didesnių kalbinių poreikių mokiniai, nes namie ir kasdieniame gyvenime lenkų kalbą vartoja rečiau, todėl nesusidaro reikiamo žodyno.

Skaitymas yra vienintelė sritis, kurioje vyrauja lenkų ir lietuvių kalbos, jų pasirinkimą veikia lenkų ir lietuvių kalbų dalyko mokymo praktika. Skaitymas ugdo šių kalbų gebėjimus, yra stipriausias Lietuvos kultūros perdavimo būdas.

Kalbės pirmumo pasirinkimą kasdienėje vartosenoje lemia šeimoje vyraujanti kalba (kalbos) ir gyvenamosios vietovės kalba. Tyrimo rezultatai rodo ir stiprėjančią anglų kalbos įtaką mokinių lenkų kalbai. Labai ribotas lenkiškų mokyklų mokinių lietuvių kalbos vartojimas namie, kasdienės veiklos srityse ir mokykloje – viena iš esminių priežasčių, kodėl šie mokiniai neįgyja lietuvių kalbos vartojimo gebėjimų, o atotrūkis tarp lietuviškų ir lenkiškų mokyklų mokinių nemažėja. Rezultatai dar sykį patvirtina – svarbu plėsti lietuvių kalbos vartojimo aprėptį, kad mokiniai išmoktų savo tėvynės kalbą.

Literatūra

- Berger P. L., Luckmann T. 1999: *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
- Blažienė A. 2015: Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė, *Taikomoji kalbotyra* 7, prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/17492/16664>
- MPA 2019: *Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2019. Mokinių pasiekimų atotrūkis*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
- ŠBA 2022: *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė, 2021*. Nacionalinė švietimo agentūra. Internetu randama pagal pavadinimą.
- Zabulionis A. 2020: *Tarptautinio švietimo tyrimo OECD PISA Lietuvos ir kaimyninių šalių duomenų tikslinė antrinė analizė*. Nacionalinė švietimo agentūra. Internetu randama pagal pavadinimą.

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Rusijos ir Ukrainos karas: disfemistiniai asmenų pavadinimai

Nors oficialiuose šaltiniuose Rusijos pradėto karo prieš Ukrainą data nurodoma 2022 m. vasario 24 d., akivaizdu, kad šiam karui rengtasi nuosekliai ne vienus metus. „2013–2014 metų Euro-Maidanas Kijeve ir jį sekę 2014–2015 metų Krymo okupacija ir aneksija bei karas Luhansko-Doncko teritorijose“ (Mažeikis 2014: 7; dar žr. Denisenko 2016: 104) ruošė dirvą ne tik 2022 m. plataus masto karui, bet – pirmiausia – informaciniam karui, kurio auka buvo pasirinkta Ukraina (Bacys 2018: 54).

Žinoma, Kremlius visada deklaravo ypatingą santykį su posovietine erdve (Pelnins 2009: 8–11, cit. iš Denisenko 2016: 105), todėl informacinio karo, propagandos strėlės nuolat buvo nukreiptos ne tik į Ukrainą, bet ir į Baltijos šalis:

Rusijos informacines strategijas nagrinėjęs G. Amnuelis rašė: „Santykiuose su posovietinėmis valstybėmis Maskva naudoja vadinamąją „antirusišką“ kortą. Ji plėtoja pažeidžiamų rusakalbių mažumų teisių skirtingose šalyse temą. Per tokias kampanijas žiniasklaidos priemonės ir politikai vidinėje Rusijos ir išorinėje kitų valstybių viešosios nuomonės erdvėse savo pareiškimais bando įtvirtinti mintį, kad tose valstybėse auga neapykanta viskam, kas rusiška, ir kad jos yra rusofobiškos. Tačiau tokie pareiškimai dažniausiai neturi nieko bendro su realybe. Ypač nuožmios buvo tokio pobūdžio kampanijos, nukreiptos prieš Latviją, Estiją ir Gruziją, mėginant šias valstybes vaizduoti kaip pagrindinius Rusijos priešus“ (Amnuel 2012: 61, cit. iš Denisenko 2016: 105).

2016 m. Viktoro Denisenko atlikta Kremliaus propagandos analizė, nukreipta į suverenias valstybes: Ukrainą ir Baltijos šalis – kaip nedalomą teritorinį vienetą¹, parodė, kad esama esminių propagandinio puolimo panašumų: a) neigiamas požiūris į šių šalių valdžios organus, b) geopolitinio valstybių pasirinkimo, t. y. orientacijos į Europą, kritika, c) identiškai kaltinimai nacizmu, nacionalizmu, fašizmu ir rusofobija bei d) kritika dėl neva pažeidžiamų rusakalbių gyventojų teisių (Denisenko 2016).

Taigi plėšrus Kremliaus propagandos žvilgsnis į buvusias Sovietų sąjungos valstybes yra senas reiškinys. Mūsų spaudoje emociškai nuspalvinti pranešimai apie Rusiją pasipylė po 2022 m. vasario 24-osios. Žinoma, aprėpti visos sakininės ir rašytinės žiniasklaidos neįmanoma, todėl šiuokart apsiribota žurnalisto Rimvydo Valtkos komentarais² apie Rusijos ir Ukrainos karą, skelbtais naujienų portale *Delfi.lt*

¹ Plg. „[...] Rusijos spaudoje gajus polinkis į Baltijos šalis žvelgti kaip į tam tikrą vienalytį darinį“ (Denisenko 2016: 109).

² Pagal komunikacinį tikslą (informuoti arba vertinti) spauda skirstoma į dvi stambias grupes: stilistiškai neutrali *informacija* (anglų k. *report*) ir *komentarai* (anglų k. *comment*) (Marcinkevičienė 2008: 200–201), kuriuose svarbiausia „įtikinti, formuoti skaitytojo nuomonę“ (ten pat).

2022–2023 m. (tokių komentarų – 73). Straipsnio objektas – disfemistiniai asmenų pavadinimai, kurių per tiriamąjį laikotarpį rasta 160.

Disfemizmas apibrėžiamas kaip „žodžio iškreipimas siekiant jį padaryti įžeidžiamą“ (Жельвис 2001: 204, cit. iš Smetona 2015: 13), kitaip tariant, disfemizmais vadinami tokie žodžiai ir žodžių junginiai, kurie „vartojami vietoj švelnesnių, siekiant sudaryti neigiamą nuomonę, suteikti neigiamą atspalvį ar ką nors įžeisti“ (Jakimovienė 2017: 3; plačiau žr. Liepa, Liparte 2022: 206–208). Savaimė suprantama, daugiausia neigiamo emocinio vertinimo žodžių rasta, apibūdinant a) karą paskelbusį Putiną ir b) jo užmačias įgyvendinančią rusų kariuomenę.

Pagrindiniai disfemistiniai Putino pavadinimai: (*Kremliaus / bunkerio*) *žiurkė* (pašiepiamas karą paskelbusio šalies vadovo bailumas), pavyzdžiui: *Užteko Bidenui pasakyti, kad naikintuvų Ukraina negaus, ir Kremliaus žiurkė atkuto; Todėl nereikia karo eskalacijos. Negalima Ukrainai duoti Abramsų, fantomų ir atakamsų, vienintelių galinčių parodyti bunkerio žiurkei ir visiems rashistams jų vietą; dviejų žodžių dariniai – maišiniai (kontaminantai³) ir dūriniai (*Rasha / orkas* „niek. rusų kareivis – demoralizuotas žiaurus agresorius Rusijos kare Ukrainoje 2022 m.“ + *fiureris*), brėžiantys paralelę tarp dabartinės Rusijos ir nacistinės Vokietijos, pavyzdžiui: *O kas atsitiko, Rashfiureri, kad taip prireikė paliaubų?; Teismas nusprendė, kad Putino žodžiai diskredituoja Rusijos armiją. Išsigimėliai ryja patys save bukvaliai, nesigailėdami net orkfiurerio „Mein Kampf“.**

Žurnalisto Rimvydo Valatkos tekstai pasižymi disfemizmu įvairove (žr. 1 pav.), juos pagal „stiprumą“ būtų galima surikiuoti taip: *fiureriukas*, (*Kremliaus*) *krokodilas*, *kandis* (Putino pravardė KGB), (*Peterburgo / tarpuvertės*) *banditas*, (*Kremliaus*) *šėtonas / velnias*, *beprotis*, *žudikas*, *psichopatas* ir kt., pavyzdžiui: **Fiureriukas**. *Sutvertas mėgautis vagies gyvenimu, bijo ką nors keisti; Ukraina nebegali leisti sau priimti jokių separatinių paliaubų. Iš skaudžios patirties žino, kad Kremliaus krokodilas, prarijęs vieną koją, nesustos, kol nesušės visos Ukrainos; Fiureris Kandis iš pykčio daužo raketomis Ukrainos prekybos centrus, vaikų sanatorijas ir mokyklas; Supratęs, kad su Ukrainos „denacifikacija“ Europoje nepaėjo, Peterburgo banditas nustojo kabinėti vokiečiams ir prancūzams skirtus makaronus; „Azov“ pulkas neleido triumfuoti Kremliaus šėtonui; Sustabdyti beprotį buvo galima, kai jis*

1 pav. Vienažodžiai disfemistiniai Rusijos prezidento pavadinimai

³ Leksinė kontaminacija apibrėžiama kaip „netyčinis arba sąmoningas naujų žodžių – kontaminantų – kūrimas, jungiant nemorfemines jau esančių žodžių dalis“ (Murmulaitytė 2018: 61).

deginu Čečeniją, 2008–aisiais, net 2014–aisiais; Tai iš kur dygsta ta meilė žudikams ir prievartautojams, kad šitiek vyrų ES rūpinasi, kad **žudikas** Putinas išsaugotų veidą?; Vienintelė galimybė įveikti **psichopato** vadovaujamą teroristinę valstybę – vis stiprėjantis spaudimas.

Dvižodžių ar ištisu posakiu, sakiniu einančių disfemizmų rasta mažai: *Pasekmių išsigando pats fuhreris Pu – didžiausias XXI a. bailys; Pasaulio teroristas Nr. 1 Putinas Samarkande priverstas laukti vasalų – indo, azerbaidžaniečio, net kirgizo.*

Šaipomasi, kaip minėta, ne tik iš Putino, bet ir iš jo kraupaus plano vykdytojų – rusų kareivių. Jie kritikuojami dėl neprofesionalumo, amoralumo, žiaurumo ir tamsumo (Rusijos kareivis – tai ne kariuomenės žmogus, o *barbaras*, *čmobikas* „niek. Rusijos karo su Ukraina metu per dalinę mobilizaciją pašauktas rusų kareivis, neturintis karinio parengimo ir nepasižymintis moralumu“ (ND), *marodierius*, *orkas*, *urka* 1. „kal. krim. psn. patyręs, profesionalus kriminalinis nusikaltėlis“; 2. „banditas, plėšikas“ (KKNŽŽ), *zekas* „nuteistasis laisvės atėmimu, kalinys; suimtasis, tardomasis“ (KKNŽŽ) ir kt.: [...] *vertybių*, kurias gina **barbarų** užpulti laisvi žmonės, [...]; *Reichas prarado visą kadrinę pėstinį ir šturmo brigadas, baigiasi pirmosios didžiosios mobilizacijos čmobikai*; Pasikeitė Putino retorika. O su ja ir Rusijos raudonosios **marodierių** armijos taktika; *Ukrainai NATO narystės ir nedviprasmiškos pagalbos reikia dabar. Kad išsaugotų savo karių ir civilių gyvybes ir likusios infrastruktūros orkai raketomis nesugriautų; Mes, rusai, tokie. Mes jums dar daugiau parodysim, bijokit mūsų. Taip aiškino ne į Rusijos orkų armiją įstoję urkos savanoriai; Į mūsų už matušką Rasieją eina zekai.*

Dvižodžiais ar ištisais sakiniiais einančiais disfemizmais pajuokiamą vargana rusų karių ekipuotė (*driskių orda*), jų moralė ir karinis pasirengimas bei Rusijos valdžios į karą siunčiamų vyrų vertinimas (kariai laikomi *patrankų mėsa* – jų gyvybė neverta nė sudilusio skatiko): *Jei ne Ukrainos kariuomenė, šita driskių orda šį Kalėdų vakarą plėšikautų ir žudytų Vilniuje, Kražiuose, Eišiškėse, Kartenoje ir kitur; Tai pašaukim dar 300 000 mėsos gabalų; [...], fuhreris Pu paėmė daugiausia patrankų mėsos, [...]; Tik Ukrainoje Europa staiga su siaubu pamato, kad Tiorkinas geba kariauti tik su moterimis ir vaikais. Rusas kareivis – absoliutus degradas ir greičiausiai net nemokytinas.*

Kremliaus propagandininkai apibendrintai vadinami vyraujančiu disfemizmu – maišiniu (kontaminantu) *propagandonas* „niek. propagandos skeleidėjas“ (< *propaganda* + *gandonas* 1. „prezervatyvas“ (LŽŽ): *Rusijoje nieko nemoka daryti. Net propagandonų*

2 pav. Vienažodžiai disfemistiniai rusų kariuomenės pavadinimai

2 pav. Vienažodžiai disfemistiniai rusų kariuomenės pavadinimai

sustyguoti nemoka. Kartais pasitaiko ir kitokių neigiamų apibūdinimų, pavyzdžiui: *Sutrikusio Bunkerio direktyvos eterio šunims begėdiškai vėlavo.*

Žurnalisto kritikos akiratyje atsiduria ir karą palaikanti Putino aplinka. Karo pradžioje tikėtasi, kad šalies viduje įvyks skilimas, kad prezidento aplinkoje rasis jį galinčių sustabdyti asmenų, deja, tokios viltys žlugo, todėl tulžis liejama ant visų jo bendražygių, pavyzdžiui: *Putiną skandina savi. [...] Putinas jų bijo. [...] Vienas tuščioje cerkvoje. Nei draugų, nei šeimos, nei netgi gaujos šakalų; Kai pats apginkluoji nusi-kaltėlius, privalai nutilti apie ginklų nutekėjimą. Tiek ir Maskvos kaušai dar supranta; Putino šaikai karui tęsti iš esmės liko tik dvi z-idėjos.*

Daugiausia kritikos skiriama Rusijos užsienio reikalų ministrui Lavrovui, Putino rėmėjui, Vengrijos ministrui pirmininkui Orbanui ir Baltarusijos prezidentui Lukašenkai, pavyzdžiui: *Blinkenas! – pagalvojo Lavrovas, pamatęs G20 susitikimo koridoriuje JAV valstybės sekretorių. / – Išprotėjęs arklys, – pagalvojo Blinkenas; Bet ar NATO Vilniuje gali priimti istorinių sprendimų dėl Ukrainos ir karo, jei čia išsidrėbęs posėdžiaus paskutinis Europos niekšas, Putino agentas Orbanas?; Velnio advokatas Orbanas įjungtas į rozetę; Baltarusijos žiurkė Lukašenka [...]; [...] ir toliau garbina fuhrerį Putiną bei jo klouną Lukašenką ir kt.*

Peikiami ne tik Putino šalininkai, bet ir Europos šalių politikai, kurie tiesiogiai nepalaiko, neremia karo, bet savo neryžtingumu agresoriui sudaro sąlygas karui įsigalėti ir plisti (plg. į ND įtrauktą naujadarą (kontaminantą) *putlaižiavimas „niek.* nusižeminantis pataikavimas diktatoriaus Vladimiro Putino valdomai ir Ukrainą užpuolusiai Rusijai“ (< *Putinas + padlaižiavimas*); plačiau apie karo metu atsiradusius naujažodžius žr. Aleksaitė 2023), pavyzdžiui: *Skystablauzdžiai senųjų NATO šalių politikai niekada nebūtų priėmę Ukrainos į NATO. O ar nepriims Ukrainos po šio karo – jau klausimas ir kt.*

Galiausiai išjuokiami, sumenkinami karą palaikanti ir prieš jį neprotestuojanti rusų tauta. Šis karas – tai kolektyvinė šalies valdžios ir tautos atsakomybė: *Prieš devynerių metus į Krymą jaukiai gyventi sulėkė orkai, orkienės ir orkiukai taip pat pasitikinčiai žvoengė, kaip jie čia gražiai su Krymu prasisuko; Per 24 dienas sugriovė Mariupolį, Char-kovą, Sumus, Černigovą, šimtus kvartalų ir kaimų, benamiais pavertė 4 milijonus žmonių, dėl ko ruZai išgyvena kolektyvinį orgazmą. Nėra jiems didesnio malonumo už kaimynų ašaras ir kraują.*

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, *orkais* ir šio žodžio vediniais vadinami ne tik Rusijos kariai, bet ir jų šeimų nariai. Valatkos tekstuose apstu įvairių perdirbinių su Z raide, pavyzdžiui, pateiktame komentare įterptas žodis *ruZai* – taip daroma užuomina į *zvastiką*, kuri ND apibrėžiama kaip „Z raidė, tapusi Rusijos agresijos Ukrainoje simboliu – fašistinės Vokietijos simbolio perdirbinys“ (< Z + *swastika*). Žinoma, spaudoje netrūksta raginimų nenužmoginti visų rusų kaip tautos, skirti gerus ir blogus šios šalies piliečius, pavyzdžiui:

3 pav. Autorės nuotrauka: Rusijos simbolis – Z raidė – ant namo Rusijoje, palei Nemuno krantą. Fotografuota 2023 m. spalio 1 d. plaukiant laivu „Raketa“ Nemunu iš Nidos į Kauną.

Karo metu keršto troškimas ir neapykanta neišvengiamai perkeliama ir tiems, kurie agresijos neplanavo ir joje nedalyvauja. Neapykanta nusikaltimus Ukrainoje vykdančiai Rusijos kariuomenei pavirsta į neapykantą visiems rusams, galbūt net ir tiems, kurie negyvena Rusijoje ir nepritaria karui. Rusų tautoje išvelgiamas tam tikras išplitęs virusas, tik ir laukiantis progos pasireikšti (Daugirdas 2022).

Bet ar tikrai šiuo metu negalima išvelgti rusų tautą apėmusio viruso? Į šį klausimą kiekvienas turime savo atsakymą. Beje, 3 paveiksle matomas namas demonstratyviai papuoštas milžiniška Z raide, sudėliota iš Georgijaus juostų, vadinamųjų *koloradkių*, puikiai matyti iš kito Nemuno upės kranto – Lietuvos teritorijos, ir Z raidė „puošia“ būtent tą namo pusę...

Šaltiniai

Rimvydo Valatkos autorinių komentarų sąrašas (*Delfi.lt*)

1. *Kruvina NATO didžiūnų veidmainystė Ukrainoje* (2022-03-13).
2. *Kas didesnis monstras – Putinas ar rusų liaudis?* (2022-03-20).
3. *Rusų išsigimimo anatomija* (2022-04-10).
4. *Lūžis prie Baltijos?* (2022-04-24).
5. *„Azov“ pulkas – pasmerktieji kiborgai* (2022-05-08).
6. *Maskva krito, už mūsų kairiųjų – tik Pekinas* (2022-05-22).
7. *Sunkioji ginkluotė Ukrainai – kaip kruopos iš Maisto banko* (2022-05-29).

8. Iš kur dygsta iškrypėliška meilė Rusijai? (2022-06-05).
9. Putino tikslas – Ukraina išdeginta ir išžudyta (2022-06-12).
10. Šuniška Rusijos vasara (2022-07-03).
11. NATO ginklai Ukrainai – su arbatiniu šaukšteliu (2022-07-24).
12. Rusija eina paskui savo laivą, virš Europos kyła Ukrainos saulė (2022-09-11).
13. Orkai + kalėjimų urkos = „didi“ Barmaliejaus Rusija (2022-09-18).
14. Rusija, šaudanti sau į kojas (2022-10-02).
15. Karo slenkstis (2022-10-09).
16. Humanitarinė katastrofa (2022-10-23).
17. Krymo žingsniu (2022-11-13).
18. Žiurkė kampe (2022-11-20).
19. Pavėluotas laiškas Kalėdų seneliui (2022-12-25).
20. Vienas cerkvoje, neskaitant popo (2023-01-08).
21. Vokiškos salotos (2023-01-22).
22. Sušaudyti metai (2023-02-26).
23. Europa nesušalo (2023-03-06).
24. O dabar jums parodys, iš kur prasidės Ukrainos puolimas (2023-04-09).
25. Stenanti Rusija (2023-04-23).
26. Geležinės NATO korpės Ukrainai (2023-07-09).

Literatūra

- Aleksaitė A. 2023: Rusijos ir Ukrainos karo atgarsiai lietuvių kalboje, *Gimtoji kalba* 1, 4–8.
- Bacys T. 2018: Rusijos ir Ukrainos konfliktas socialinių tinklų informacinio karo kontekste: ekspertų požiūris, *Darbai ir dienos* 69, 53–63.
- BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. D. Liutkevičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, prieiga internete: <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- Daugirdas T. 2022: Ar karas nesugriaus žmogiškumo?, *Bernardinai.lt*, 08 16.
- Denisenko V. 2016: Kremliaus propagandinių matricių, taikomų Baltijos šalims ir Ukrainai, panašumai ir skirtumai, *Žurnalistikos tyrimai* 11, 103–121.
- Jakimovienė S. 2017: (Ne)mandagumo raiška nusikaltimų diskurse: įvardijimo aspektas, *Lietuvių kalba* 11, 1–22.
- KKNŽŽ 2014 – R. Kudirka. *Kalėjimo, kriminalinio ir narkomanų žargonų žodynas*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Kitos knygos.
- Liepa D., Liparte E. 2022: COVID-19 pandemija ir karas Ukrainoje: eufemizmų ir disfemizmų vartojimas viešajame diskurse latvių, lietuvių ir rusų kalbose, *Bendrinė kalba* 95, 200–233.
- LŽŽ 2008 – E. Zaikauskas. *Lietuvių žargonų žodynelis. Kalbos paribai ir užribiai*. Vilnius: Alma littera.
- Marcinkevičienė R. 2008: Žanrų kaita posovietinės Lietuvos dienraščiuose, *Darbai ir dienos* 49, 197–217.
- Martišius M. 2014: Rusiško informacinio karo bruožai, *Informacijos mokslai* 69, 7–25.
- Mažeikis G. 2014: Propagandos kaita politiniame lauke ir arenoje. Ukrainos atvejis, *Žurnalistikos tyrimai* 7, 5–37.
- Murmulaitytė D. 2018: Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara, *Kalba ir kontekstai* VIII (1), 60–70.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m., sud. R. Miliūnaitė, reng. A. Aleksaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, prieiga internete: <https://ekalba.lt/naujazodziai/>. <https://doi.org/10.35321/neol>
- Smetona M. 2015: *Lietuvių kalbos eufemizmai: raiška ir motyvacija*. Daktaro disertacija, vad. B. Jasiūnaitė. Vilniaus universitetas.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK), bendradarbiaudama su Vilniaus dailės akademija, šiemet pavasarį pirmą kartą surengė mokinių plakato konkursą „Lietuvių kalba. Myliu...“. Į jį pakvietė 15–19 metų amžiaus jaunuolius iš šalies gimnazijų, dailės mokyklų ir kitų formaliojo ir neformaliojo švietimo įstaigų. Pasiūlyta konkurso idėja – „Mėgaukis rašydamas, iliustruodamas, improvizuodamas ir išreikšk savo jausmus lietuvių kalbai.“ Jaunuoliai buvo kviečiami žaisti kalbą, atskleisti pozityvų požiūrį, o kartu nevengti ir provokuoti, inspiruoti diskusiją apie lietuvių kalbos šiuolaikiškumą, patrauklumą ir integralumą. Jaunieji autoriai A2 formato darbus galėjo kurti tiek pavieniui, tiek su bendraminčių grupe, pasitelkti kokią tik nori techniką – kūrybiškumas nebuvo ribojamas. Plakatas yra vizualus kūrėjo teiginys, galintis paveikti kitus, o šiame amžiaus tarpsnyje tapatumo klausimas itin aktualus. „Pasaulis sodrus įvairiausių dalykų. Vienas iš jų – kalba. Tad koks gi šiandienos jaunuolio santykis su lietuvių kalba? Tikimės, kad šio konkurso dalyvių sukurti plakatai atskleis mums ištiesą jausmų paletę. Juk natūralu, kad tą patį dalyką matome ir vertiname skirtingai“, – kviesdama į konkursą sakė VLKK pirmininkė Violeta Meiliūnaitė.

Pirmuoju etapu buvo sulaukta per keturiasdešimt konkursinių darbų iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Šilutės, Klaipėdos, Alytaūs, Anykščių, Ignalinos, Visagino ir kitų Lietuvos miestų bei miestelių gimnazijų. Dalyviai savo požiūrį į kalbą stengėsi atskleisti per simbolius, poeziją, tautosaką, kai kurie ironiškai vaizdavo šio laiko reiškinius, tolinančius mus nuo lietuvių kalbos, ir dėl to reikšk nerimą, o kai kurie rašytinę kalbą prilygino ir „raktui į amžinybę“.

Vertinimo komisijai, kurią, be VLKK pirmininkės, sudarė Vilniaus dailės akademijos (VDA) profesorė, Grafikos katedros vedėja Marija Marcelionytė-Paliukė, VLKK narė Jurga Trimonytė-Bikelienė, VDA Grafikos katedros profesorius Rimvydas Kepežinskas, VDA Grafikos katedros lektorė Ieva Babilaitė, teko apsispręsti, kurie darbai patenka į antrąjį etapą. Buvo nutarta atrinkti trylika darbų. Nors kalbininkų ir dailininkų nuomonės dėl kai kurių kūrinių ne visai sutapo, komisijos nariai rado kompromisą – išrinko tris prizines vietas, o dar trijų darbų autoriams skyrė specialiuosius apdovanojimus.

Rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje šie trylika originalių plakatų buvo eksponuojami konkurso baigiamojoje parodoje „Lietuvių kalba. Myliu...“ Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje. Į atidarymo renginį rugsėjo 25 d. suvažiavo plakatų autoriai iš visos Lietuvos, kartu su jais atvyko dailės, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai, padėję savo mokiniams perteikti lietuvių kalbos viziją. Apdovanojimų ceremonija pradėta muzikiniais kūriniais, o po jų susirinkusiuosius sveikino VLKK pirmininkė Violeta Meiliūnaitė ir konkurso komisijos pirmininkė Marija Marcelionytė-Paliukė.

„Noriu atskleisti jums vieną dalyką, kuri man pasakojo disertacijos vadovas. Ar žinote, kas sudaro didžiausią deimanto vertę? Įtrūkimai. Nes tik dėl jų kiekvienas deimantas tampa savitas. Tai yra tas unikalumas, dėl kurio jie taip pašėlusiai brangiai kainuoja. Juk kuo daiktai retesni, tuo brangesni. Manau, kad lietuvių kalba jau yra prabangus dalykas. Kiek nedaug pasaulyje žmonių, kurie moka šią kalbą. Kartais pamirštame, kokia dovana ją mokėti“, – sakė VLKK vadovė.

„Visi komisijoje turime savitą humoro jausmą, skirtingai suprantame, kas yra plakatas ir kas yra lietuvių kalba. Šitai mūsų vertinime matyti. Visi šie trylika plakatų, kurie eksponuojami, yra nugalėtojai“, – sveikino dalyvius Marija Marcelionytė-Paliukė. Profesorė prisipažino, kad jos jausmai lietuvių kalbai – ypatingi, mat jos mama Elena Marcelionienė – daugelio pradinių klasių lietuvių kalbos vadovėlių autorė. „Kai susitinku su mama, iki šiol karštai diskutuojame ir nuoširdžiai jaudinamės dėl atnaujinamų lietuvių kalbos ugdymo programų. Daug klausimų kyla... Tai viena iš priežasčių, kodėl įsitraukiau į šį projektą. O kita – visa esybe jaučiu, kad žmogus gali kurti, pasakoti istorijas, pažinti ir suvokti save, savo tapatybę tik gimtąja kalba. Žinau, šią akimirką galiu tikėtis išgirsti daugybę *o, bet, tačiau...* Ir gerai, tegul jie skamba! Kalbėkimės! O man net ir tylėti gera lietuvių kalba“, – konkursu pradžioje sakė grafikė.

Laureatai buvo apdovanoti diplomais ir VLKK bei VDA įsteigtais prizais. Pirmąją vietą laimėjo Saulė Gaudėšiuūtė, Kauno „Saulės“ gimnazijos mokinė, už plakatą „Baltos lankos, juodos avys“. Konkursui rengtis jai padėjo dailės mokytoja metodininkė Asta Matukynaitė-Varnauskienė ir lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja metodininkė Dalia Juodenienė. Saulė plakatą kūrė pagal vaikystėje išgirstą mįslę. „Tekstas yra tai, ką paliekame po savęs. Tai tarsi apibrėžia žmogaus egzistenciją, nes iš tam tikros perspektyvos žiūrint gyvenimas ir yra tai, ką palieki po savęs. Gerai pagalvojus, kalba gali tapti raktu į amžinybę. Tačiau ir avelės kartais miršta“, – taip savo kūrinį pristatė aukščiausiai įvertinimą gavusi mokinė. Antrosios vietos laimėtoju tapo Rokas Bočkus, Šilutės meno mokyklos mokinys, šiuo metu jau VDA pirmakursis, sukūręs plakatą „Kurk“. Jam pasirengti konkursui padėjo Šilutės meno mokyklos dailės mokytojas metodininkas Andrius Sirtautas. Vaikiną įkvėpė laiko nepajudinamas lietuvių menininkų pasiryžimas laikytis kalbos, kultūros ir istorijos šaknų. „Šis ryžtas jau du kartus pripildė mūsų širdis parako ir išlaisvino tautą iš okupantų“, – darbo apraše rašė jis. Trečioji vieta skirta Vilniaus Pilaitės gimnazijos mokiniams Dominykai Griciūtei, Gretai Pučinskaitei, Šarūnei Urbonui ir Rusnei Vingraitei. Linoraizinio technika jie savarankiškai sukūrė plakatą „Lietuvių kalba kasdieniame gyvenime“.

Taip pat renginyje išdalyti apdovanojimai pagal specialiąsias nominacijas: Ignalinos Česlovo Kudabos gimnazijos mokinės Salomėja Davydova ir Lukrecija Bunoraitė, sukūrusios plakatą „Išsaugok mūsų unikalią kalbą“, apdovanotos už aktualią mintį. Jas parengė dailės mokytoja Audronė Čeponienė.

Vilniaus šv. Jono Pauliaus II gimnazijos mokiniai Patricija Šalkovska, Medartas Kotlovskis, Dominyka Loič, Karolina Sinkevič, sukūrė plakatą „Raidė *ė*“, apdovanoti už netikėtą sąsają; juos parengė dailės mokytoja Luiza Volodko.

Apdovanojami geriausių darbų autoriai. Mindaugo Masaičio nuotr.

Kauno „Saulės“ gimnazijos mokinė Kamilė Ringaitytė, sukūrusi plakatą „Lietuvių kalba. Myliu...“, apdovanota už platų žvilgsnį. Ją parengė lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Ilona Pliopienė. Organizatorių padėkomis apdovanoti ir visi kiti konkurse dalyvavę plakatų autoriai bei jų mokytojai.

Už labiausiai patikusį darbą taip pat galėjo balsuoti Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos lankytojai, užsukę į parodą, ir „Facebook“ paskyros VLKK. *Lietuvių kalbos dienos* lankytojai. Retai nutinka, kad vertinimo komisijos ir kitų vertintojų nuomonės sutaptų, bet šį kartą atsitiko būtent taip: Kauno „Saulės“ gimnazijos mokinės Saulės Gaudėšiūtės sukurtą plakatą „Baltos lankos, juodos avys“ geriausiu pripažino ir parodos „Lietuvių kalba. Myliu...“ lankytojai, ir internautai.

Àtrinktus konkurso plakatus ruošiamasi panaudoti VLKK komunikacinėms priemonėms, parodyti visuomenei ir kitais patraukliais būdais. Visi trylika baigiamojo etapo darbų nuguls į reprezentacinį VLKK 2024-ųjų metų kalendorių. Šie kalendoriai pasklis po tolimiausius pasaulio kampelius, nes bus padovanoti užsienio lietuviams, įsitraukusiems į Lietuvių kalbos dienų, kasmet rengiamų vasario–kovo mėn., renginius.

Konkursu „Lietuvių kalba. Myliu...“ VLKK pradėjo visą šį rudenį vykstantį renginių ciklą, skirtą valstybinės kalbos statuso atkūrimo 35-mečiui.

AURELIJA BANIULAITIENĖ
Valstybinė lietuvių kalbos komisija

Šiauliuose – kalbos aktualijoms skirtas renginys

Šių metų rudenį Šiauliuose papuošė didžiulio miesto visuomenės susidomėjimo sulaukęs prasmingas renginys – konferencija-diskusija „**Lietuvių kalba – tautos išlikimo garantas**“. Ji ne tik buvo skirta lietuvių kalbos paskelbimo valstybine 35-mečiui, bet ir dar kartą sutelkė dėmesį į svarbos neprarandančias temas.

Prieš daugiau nei tris dešimtmečius mieste vyko Kalbos šventė – šiauliečiai ir miesto svečiai 1988 m. rudenį buvo pakviesti dalyvauti konferencijoje „Dabartinė kalbos situacija ir perspektyvos“. Saulės laikrodžio amfiteatre suorganizuota teatralizuota šventės dalis, kurioje Lietuvos aktorių įkūnytos istorinės asmenybės kalbėjo apie tai, kas svarbu suvokiant asmens, kalbos, tautos, valstybės santykį.

Tų pačių metų gruodį žiūrovus pradžiugino taip pat Šiauliuose vykęs ir plačiai išgarsėjęs lietuvių dramaturgijos festivalis „Atgaiva“.

Kad prieš 35 metus rūpėjusios temos aktualios ir dabar, liudijo sausakimša Šiaulių apskrities viešosios Povilo Višinskio bibliotekos salė, kurioje 2023 m. spalio 27 d. ir vyko konferencija-diskusija „Lietuvių kalba – tautos išlikimo garantas“.

Sveikinimo žodžiai – iš širdies

Renginį pradėjęs bibliotekos direktorius Bronius Maskuliūnas džiaugėsi susirinkusia gausia įvairaus amžiaus publika. Tai ženklas, kad aptariami klausimai teberūpi visiems. Direktorius prisiminė 1988 m. vykusius kalbai skirtus renginius, jų įvairovę, pranešė, kad konferencijoje-diskusijoje „Lietuvių kalba – tautos išlikimo garantas“ bus bent iš dalies atkartotas buvusios šventės formatas.

Pirmoje renginio dalyje skambėjo daug nuoširdžių sveikinimo žodžių.

Lietuvos Respublikos Seimo narys, Seimo Kultūros komiteto pirmininko pavaduotojas Robertas Šarknickas išreiškė susirūpinimą dėl to, kad nepriklausomoje Lietuvoje lietuvių kalbai tenka stengtis išlikti, o kalbą baigė Justino Marcinkevičiaus eilėmis.

Lietuvos Respublikos Seimo narė, priklausanti laikinajai Šiaulių krašto bičiulių grupei, Rima Baškienė pabrėžė, kad ji į konferenciją atėjo ne kalbėti, o klausytis žmonių, galinčių pakylėti.

Šiaulių miesto savivaldybei atstovavo Kultūros skyriaus vedėja Daina Kinčinitienė ir kalbos tvarkytoja Aušrinė Rinkevičienė. Jos pasveikino prieš 35 metus įvykusios šventės organizatorius – tuometinį Kultūros fondo Šiaulių skyriaus pirmininką, Inžinierių namų vedėją Vaclovą Vingrą ir tuometinio Šiaulių pedagoginio instituto Lietuvių kalbos katedros vedėją Kazimierą Župerką. Padėka buvo įteikta ir lietuviškos dramaturgijos festivalį „Atgaiva“ organizavusiam režisieriui Gyčiui Padegimui.

Dar vienas sveikinimas nuskambėjo žemaitiškai. Prieš 35 metus vykusiuose renginiuose dalyvavęs kalbininkas Juozas Pabrėža perskaitė anai šventei rašytą žemaitišką eilėrašį ir sulaukė gausių salės plojimų.

Salė nuoširdžiai plojo ir meninę programą parengusiems moksleiviams – Šiaulių Gegužių progimnazijos šokių kolektyvui „Juostinas“ (vad. Edita Montvilienė) ir tos pačios gimnazijos folkloro ansambliui „Gasužis“ (vad. Rosita Kalinienė).

Tada ir dabar

Konferencijos šerdis – trys garbių svečių pranešimai.

Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos emeritas, Šiaulių miesto garbės pilietis **Kazimieras Župerka** savo pranešimą pavadino lakoniškai – „Mes pasiryžome“. Profesorius prisiminė prieš 35 metus įvykusius renginius, tuometinės šventės dalyvių žodžius ir nuotaikas. Auditorija atidžiai klausėsi taikliai nusakytų paralelių tarp laikotarpių: prieš daugiau nei tris dešimtmečius įvažiuojant į Šiaulius pasitikdavo parduotuvių iškabos rusų kalba, šiais laikais akis kliūva už anglišku parduotuvių pavadinimų.

Žeidžia viešojoje erdvėje vis pasigirstantys raginimai distiliuoti lietuvių kalbą, siekis įgyvendinti pokyčius, ardančius kalbos sistemą. Profesorius savo pranešimą baigė pozityviu apibendrinimu, kad prieš 35 metus įvykusi šventė parodė mūsų pasiryžimą branginti savo kalbą.

Kazimiero Župerkos mintis pratęsė kitas 1988 m. Šiauliuose vykusią kalbai skirtą renginių dalyvis – Lietuvos kultūros tyrimų instituto Komparatyvistinių kultūros tyrimų skyriaus vyriausiasis mokslo darbuotojas, poetas **Vytautas Rubavičius**, pranešimą skaitęs ir prieš 35 metus. Šįsyk pranešime „Ar bevaliojame būti lietuviai“ nuskambėjo nemažai esminių klausimų. Kas yra kalba? Kaip žmonės susikalba? Pranešėjas pabrėžė mintį, kad gimtoji kalba ir pati teikia gyvybinę galią žmogui, ir iš jo tokią galią ima. Žmonės gina ne tiek teritoriją, kiek gimtąją kalbą, kuri žmogui yra vienintelė. Pranešėjas atkreipė dėmesį, kad galimybė išlikti matomiems, išsaugoti gimtąją kalbą yra neatsiejama nuo valstybės demografinės politikos, dėmesio šeimai. Vytautas Rubavičius kalbėjo apie daugiakultūriškumo ir lietuviybės santykį, pateikė savo požiūrį į nuomonę, kad nacionalizmas yra blogybė. Poetas priminė, kad dabartiniais lietuviais tapome todėl, kad atsiribojome nuo rusinimo ir lenkinimo, o dabar, apgailastavo jis, savo noru einame link dvikalbystės. Pranešimą baigė paraginimu savoje žemėje nebijoti būti lietuviais.

Klausimai ir atsakymų paieškos

Trečiąjį pranešimą „Kalbos gyvybė ir galia: kaip išlaikyti ir stiprinti?“ perskaitė Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja **Rita Miliūnaitė**. Jį pradėjo sakydama, kad pranešimas nebus pakylėtas, nes, gyvendami šioje šalyje ir kalbėdami lietuviškai, turime ne tik jausti kalbos grožį, bet ir suprasti, kas kalbai yra blogai, kur jai skauda, ką ir kaip reikėtų keisti.

Ritos Miliūnaitės pranešimo atskaitos taškai: kas yra kalba, kokia jos paskirtis, kokia kalbos įtaka valstybei. Buvo apibendrinta, kad kalba – žmonių tarpusavio ryšys ir

ryšys su pasauliu, ji sieja praeitį, dabartį ir ateitį, yra vienas iš tautos simbolių. Kalba yra visuomenės raidos variklis. Valstybinė kalba susieja valstybėje gyvenančius visų tautų piliečius. Norėdami, kad mūsų kalba išliktų, turime ne tik ją mokėti, bet ir gebėti atnaujinti, ginti.

Kalbininkė apžvelgė naujus politinius ir sociokultūrinius veiksnius, turinčius įtakos kalbos gyvybei ir galiai. Buvo atkreiptas dėmesys į stiprėjančią kalbų sąveiką, į bendrinių Europos kalbų patiriamą destandartizaciją, laisvėjančią viešąją vartoseną ir liberalėjančias žmonių nuostatas, švelnėjančią kalbos priežiūros sistemą. Liberalėjimas pats savaime nėra blogas reiškinys, tačiau jis skatina kraštutinumus, pavyzdžiui, gausius ir paprastai nelietuviškus keiksmažodžius viešojoje erdvėje.

Kas yra kalbos sistema ir kaip atsispirti jos ardymui? Kaip mokyti lietuvių kalbos? Kaip išlaikyti kalbos prestižą? Pakvietusi drauge ieškoti atsakymų į šiuos ir kitus klausimus, Rita Miliūnaitė pateikė aktualių šių dienų pavyzdžių. Paaiškino, kaip per asmenvardžių sistemą (įteisintas raides *w*, *q*, *x*, moterų pavardžių pokyčius, kurių daliai visuomenės norisi vis naujų ir vis labiau tolstančių nuo to, kas yra lietuviška) ne tik į keblias situacijas stumiami kalbos vartotojai, bet ir klibinami pačios kalbos pamatai.

Pranešime aptarti klausimai buvo apibendrinti iš esmės optimistine mitològo Dainiaus Razausko mintimi, kuri pakartojo ir pratęsė ankstesnių dviejų pranešėjų teiginius: „Jeigu tikrai norime savo namie kalbėti lietuviškai ir būti lietuviai, tai niekas negali mums sutrukdyti. Užtenka tiesiog kalbėti lietuviškai ir nekalbėti kitaip. Nepasiduodant jokiai spaudimui – nei švelniam, nei nešvelniam. Nė už ką.“

Išklausę trijų skirtingų ir kartu vienas kito mintis pratęsančių pranešimų renginio dalyviai (kaip ir prieš 35 metus) turėjo galimybę pasiklausyti lietuvių poetų eilių. Įvairių laikotarpių poetų kūrybą skaitė aktorai Olita Dautartaitė, Juozas Bindokas ir Vladas Baranauskas.

Po poetinio intarpo vykusiai diskusijai „Kaip išlaikyti ir stiprinti lietuvių kalbą“ vadovavo kalbininkas Stasys Tumėnas. Aktualiomis temomis diskutavo Giedrė Čepaitienė, Genovaitė Kačiuškienė, Rita Miliūnaitė, Juozas Pabrėža, Gytis Padegimas, Vytautas Rubavičius, Kazimieras Župerka.

Vaclovas Vingras prisiminė Šiauliuose veikusius Inžinierių namus, juose organizuotus inžinierių ir kalbininkų susitikimus. Kalbos šventėje, vykusioje 1988 m. rudenį, prisiminė kalbėtojas, dalyvavo 3–4 tūkstančiai žmonių, kuriems buvo įgrisęs lietuvių kalbos žeminimas, svetimos kalbos brukimas, kitaip tariant, tada susirinko tie, kuriems rūpėjo kalba. Vaclovas Vingras pagrindine lietuvių kalbos problema pavadino demografinę krizę, nedidėjantį gimstamumą. Kalbėtojas pabrėžė, kad viskas priklauso nuo mūsų pačių, jeigu norėsime turėti savo kalbą, ja ir kalbėsime.

Gytis Padegimas priminė, kokie svarbūs lietuviškam žodžiui išsaugoti buvo klijimo teatrai. O Šiauliuose 1988 m. vykęs „Atgavios“ festivalis buvo lietuviškos dramatur-

gijos manifestacija. Režisierius atkreipė dėmesį, kad dalyje Lietuvos teatrų lietuviškos dramaturgijos labai mažai arba ir visai nėra.

Lietuvos radijo ir televizijos tarybos narys Juozas Pabrėža kalbėjo apie poreikį televizijoje skirti daugiau dėmesio tautiškumui.

Lietuvių kalbos draugijos tarybos pirmininkė Genovaitė Kačiuškienė kalbėjo, kad kiekviena šalis pati apsisprendžia dėl savo kalbos politikos ir nė vienai šaliai negalima taikyti kitos šalies kalbos politikos modelio.

Giedrė Čepaitienė, remdamasi logopedų praktikos pavyzdžiais, pasakojo, kokių naujų sunkumų kyla mokant lietuvių kalbos mažuosius mūsų piliečius.

Renginio vedėjas Stasys Tumėnas konferenciją–diskusiją „Lietuvių kalba – tautos išlikimo garantas“ pavadino lietuviškumo gynyba.

Visus renginio dalyvius prie įsimintinų beveik keturių dešimtmečių senumo įvykių sugrąžino Juozo Bindoko ir Algirdo Musneckio fotografijų paroda „To meto atgarsiai“.

Konferenciją–diskusiją „Lietuvių kalba – tautos išlikimo garantas“, skirtą lietuvių kalbos paskelbimo valstybine 35–mečiui, organizavo Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Šiaulių miesto savivaldybės kultūros skyrius, Lietuvių kalbos draugijos Šiaulių skyrius, Valstybinis Šiaulių dramos teatras. Renginio globėjas – Lietuvos Respublikos Seimo Kultūros komiteto narys Stasys Tumėnas.

SILVIJA PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Pedagogo užrašai

Spausdiname 2023 m. kūrybinio konkurso „Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą“ suaugusiųjų grupės II vietos laimėtojos Linos Buividavičiūtės ir III vietos laimėtojos Vilijos Kaškelytės–Naroydienės darbus. Plačiau apie konkursą žr.: Irena Baltakienė (par.). Akšė manėspi, Gimtoji kalba, 2023, nr. 7, p. 24–30.

Kaip Jokūbas su angelu

Kaip rašyti apie kalbą, naudojant jos pačios išteklius? Nėra distancijos, visa yra kalboje, su kalba. Kuriu šitą tekstą, dėlioju žodžius, sakinių pasjansus, kad ir jūs atpažintumėte tai, kas parašyta. Seniai pagavau, kad, kalbėdama apie savo poeziją, dažnai akcentuoju idėją, menčiau – pačią kalbą. O vis dėlto ji čia svarbiausia: suvaldyti – kaip nirtulingiausią žirgą – dažnai nepavyksta. Kalba pergudrauja, kalba kviečia į šokį su aštriausiais kardais, kalba pati yra aštri, daugiabriaunė. Kai noriu patetikos, sakau sau, kad kovoju su žodžiais kaip Jokūbas su angelu. Šiame palyginime slypi daug vilties,

pozityvumo – tokia kova rodo drąsą ir atkaklumą. Susiremti su tuo, kas yra dieviška, su tuo, kas yra labai stipru. Vis dar manau, kad kovoje su kalba įmanoma pasiekti ne tik Pyro pergales. Nepaisydama to, kad pralaimiu, atsisakau tikėti, kad esu naivuolė, svajotoja iš La Mančos, įsivėlusį į vėjo malūnų mūšį.

Santykis su kalba yra užprogramuotas (nerašau – pasmerktas) kismui. Tai natūralūs procesai, kuriuos galime valdyti tik iš dalies. Šis kismas – asmeninis ir visuotinis, skirtingai čiuopiamas įvairiose visuomenės grupėse. Nes net jei egzistuoja visuotinis kalbos įstatymas, jo asmeninės interpretacijos, priegios dažnai būna įvairios. Ir pats interesas kalbai dažnai būna skirtingas. Skaitau vieno poeto eilėraščių apie subjektą, kurį paliko kalba. Skaitau kitos poetės eilėraščių, kuriame susitinka dvi skirtingų kalbų sistemos, kultūros – čia vienoje eilutėje telpa *oi liūlia leliumoj* ir *white water rafting*.

Neseniai akis užkliuvo už „Literatūros ir meno“ redaktorės Lauros Švedaitės įžanginio straipsnio: „O ką jau kalbėti apie šiuolaikinius moksleivius. Jų rašiniuose – grynakraujė angliška sintaksė, kartais ir angliški žodžiai, kurių lietuviškos reikšmės neprisimena, o lietuviškuose žodžiuose nosinių raidžių dažnai nėra su žiburiu nerasi. Apie moksleivius nepersūdu, jų lūpomis byloja tiesa – lietuvių kalba kinta ir kis. Ar ne tokia jos prigimtis?“ Surezonavo ne tik kaip žmogui, kuriam rūpi lietuvių kalba ir jos virsmas, bet ir kaip mamai. Auginu paauglį, kuriam mokykloje geriau sekasi anglų ir, nepaisant to, kad veik nuo gimimo sūnui skaičiau lietuviškas knygas, dažnai kasdienybėje jis dėlioja mintis, pasitelkdamas kitos kalbos konstrukcijas. Ką daryti – su kuo susitaikyti, o ką sulaukyti – esminis klausimas. Man atrodo, kalbos virsmų jautrumą, galimą autentiškumo išnykimo pavojų dažnai pakursto praeities įvykiai. Postkolonijinio žmogaus patirtis, jos atgarsiai. Mano močiutė – atkakli rezistentė, partizano mylimoji, vertino ir puoselėjo gimtąją kalbą. Buvau auginama unikaliai sekamų trisdešimt trijų lietuvių liaudies pasakų, knygų apie velnius ir lopšinių, sukurtų pagal Jono Aisčio eiles. Tačiau kolonializmas, tremtis paliko pėdsakus ir senelės kalboje – greta gražių jų senosios kalbos pavyzdžių, kuriuos šiandien matau stenduose, greta *akšę* būdavo pavartojama *fortkė*, *dukofkė*, *raskladuškė* ir kitos svetimybės. Kaip neperimti svetimų pavyzdžių ir neišleisti perteklinės invazijos į savo kalbą?

Kitas amžinai aktualus klausimas, kurio atsakymai gali slypėti sąmoningume ir žinojime, ką, kada ir kodėl pasirenki. Kaip jau mano minėtame įžanginiame straipsnyje daro Laura Švedaitė – tekste, mano galva, motyvuotai svarstoma ir pasirenkama aptariamą reiškinį įvardyti, pasitelkiant anglų kalbos terminą *cancel*.

Prisipažinsiu, kad (galbūt?) mano atsvara svetimų kalbų invazijai yra naujų lietuviškų žodžių kūrimas, senųjų kalbos lobių prisiminimas. Išdykauju savo poezijoje (ypač pirmojoje knygoje), taip pat rašydama naujus tekstus. Atsimenu patį pirmą kartą, kai sąmoningai žaidžiau su kalba – dar studijuodami odontologiją, su kurso draugais sumanėme visus greitus ir labai masinančius užkandžius vadinti *pagraužomis*. Iki šiol taip vadiname. Manau, čia slypi kalbos gyvumas, perspektyvos ir potencialas – net jei ne viskas prigyja. Na taip – *vaizduokliai* nesulaukė didelio visuomenės palaikymo ir

kartais tikrai atrodo, kad lengviau adaptuoti ir pasirinkti svetimos kalbos žodžius. Bet bandyti tikrai verta – taip atsiranda *viešpatės*, *žodininkės* ir *žodininikai*, taip Jokūbas kovoja su angelu, o aš atsisveikinu, skaitytojui sakydama: „Akšę manęšpi“.

LINA BUIVIDAVIČIŪTĖ

Vilnius

Gyvenimas duoda ir druskos, ir medaus

Aš es kilima no Lionkavos parapijos, Ūdekų kaima, viena su tok' pavadiniom par viso Lietuvo. O ta viet dėl' ta teip pasivadina. Buva didel's dubel's tē, upela tekėje, pelkėje, kūlynės apauga, žmon's gane karv's, o tos eidava est', kor žola tankesne, šlapesnė vieto, įkliomdava, o traukdava už ūdekų, teip i atsirada tie Ūdeke.

Da Ūdekos' jau trisešiomt metų giedam mojevėn's gegužėn's pamalds, šlovinam Švenčiausio Mergelo Marijo. Kaip mana mamute sake, jei norem', kad Dievs padētų, reik' patiem eit' prie Dieva. Kaip pasake, teip i padare. Susikviete kaima moter's i pradėjam giedot'. Teip susigiedojam, kad i daba tebegiedam, par tiek metų kai kas pasikeite, vienos amžinybė, kitos prisijunge, o mamyte da i daba pagrindine, nors devyniasdešimt ketviorts metel's rukuoj. Teip i tetuka vaškinių žvakių vios skrinela prie altorėle ištiorpa.

Pas mum kaim' kalb: kaip bobos giedot' praded, lietos nematyt'. Ale teip ir yra, o mes sakam: kaip vyre prisijonks, i dongs prakiors.

Pas mum daug našlių giedam, bet toks stebukols dedas: katra tais metes zakristijon pabūn, žvakels uždeg prie altorėle, žiūrėk ir ištek, naujs gaspador's tos kiem' žolo pjaun, bulv's iš darža su karb neš, o da geriau į kermoš' vež.

Teip praein gegužė, savaitės dienos – padielnioks, utarnioks, sered, četverg, pėtėnėč', o nedėlio i uždainuojam, o vieno dainelė da iš sava babutes' žiono:

Turėjo rubel' sidabravo,
Piorko skaro murinavo,
Murinav nepatika,
Juodmargėla nepritika,
Kor ta mana raudonoj,
Kor bernelė man' daboj?

O nedėlio ant kalniuka Lionkavo bažnytėla balt švieč', į švionts mėš's kvieč'.

Kiek atsimen, mana giminės pradž' čė, myl' aš šito krašto, niekor i nebovo išėjs. Panavijos žydž', už kūtės darž' gervės klykauj, starke skraida, bičių avėlė, o tas dūzgims

Tekstas autorės pateiktas bendrinės kalbos rašyba. Redaguojant kirčiuoti skiemenys pabraukti, ženklų pažymėtas priebalsių minkštumas, ženklų *ε* – suvienbalsėjęs nekirčiuotas dvibalsis *ai*. Už patarimus ačiū Genovaitei Kačiuškienei.

kaip muziok gražiaus, o gal' daugiau, laš tas močiakų meds su ilges' į šird'... Vės' trys pri avėlių – tetuks, mana sūns, anūkėl's... beržų viršūnėm prauže laiks. Saldžės' dūlės' kvepėdam' vakar' ein sūns i anūks... o tetuks palika įskiepito obelos, duonos lauks tas pats... I tie pamokimė, sakydava: pas gero gaspadinė duon nežiedėj, duonkubil's nepardžiūst.

Suvalga mana kepto duonelo, nesužiedėj. I kubiols nepardžiūst, i daba duonela parminkiot rūkst, iškep's mojavų pabaiktuvėm, bos i konigėl', i moterėlom, tegu pavalga, kad sveikos drūtos kiotų giedojimų sulauktų.

Kaip babyte sakydava, gyvenioms duod i druskos uzbono, i medos kor', viska jau buva, bet vis tiek aš laimiong, mana sodybo rūtos, mėtos žaliuoj, o svarbiaus' – vaikė, šeim, anūkėlė brangin sava krašto, kalb lietuviošk tarmiošk kalb.

VILIJA KAŠKELYTĖ-NARVYDIENĖ

Ūdekai

Kronika

Konferencijos, renginiai

Pirmą kartą Jono Jablonskio vardu pavadinta konferencija buvo surengta lygiai prieš 30 metų Lietuvos kalbos instituto (LKI) Kalbos kultūros skyriaus ir Vilniaus universiteto (VU) Filologijos fakulteto Lietuvos kalbos katedros iniciatyva. Nuo 1993 m. konferencija tapo tradicinė, ją stengiamasi organizuoti kas rudenį. 2015 m. LKI įkūrus Bendrinės kalbos tyrimų centrą, ši konferencija kas metai pakaitomis vyksta LKI arba VU. 2023 m. rugsėjo 21–22 d. Lietuvos kalbos institute vyko jau 28-oji tarptautinė mokslinė Jono Jablonskio konferencija „**Kalba ir laikmetis: asmens, kartos, visuomenės reprezentacijos kalboje**“. Šiemet konferenciją organizavo LKI Bendrinės kalbos tyrimų centras kartu su VU Filologijos fakulteto Taikomosios kalbotyros instituto Lietuvos kalbos katedra, rėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, prie konferencijos prisidėjo ir „Go Vilnius“. Konferencija truko dvi dienas, joje pranešimus perskaitė net 48 mokslininkai iš Lietuvos,

Latvijos, Estijos, Lenkijos, Ukrainos ir kitų šalių. Konferencija išsiskyrė tarpdalykiškumu – joje susitiko ir pranešimus skaitė kalbininkai, literatūrologai ir istorikai. Mokslininkai kvietė diskutuoti pačiomis įvairiausiomis temomis – tikrovės konstravimas ir kalba, imigrantų ir tautinių mažumų kalbinė ir kultūrinė integracija, žiniasklaidos kalba: propaganda, mitai ir tikrovė, kalbos ir visuomenės raida, kalbos politika ir kalbos ideologijos, kalba ir tapatybė ir kt. Atidaryme sveikinimo žodį tarė LKI direktorė Albina Aukšoriūtė ir VU Filologijos fakulteto studijų prodekanė Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė.

Plenariniame posėdyje buvo perskaityti trys pranešimai anglų kalba. Konferenciją pradėjo profesorė Ina Druvietė iš Latvijos universiteto. Ji perskaitė pranešimą apie baltų kalbas naujosios daugiakalbystės eroje. Internetas, moderniosios technologijos, migracijos procesai ir kiti veiksniai Baltijos šalyse kuria didelę socialinę, kultūrinę ir kalbinę įvairovę, tad profesorė kėlė klausimą, gal reikia persvarstyti kalbos politikos gaires. Antrą pranešimą skai-

tė profesorė Birutė Klas-Lang (Klaas-Lang) iš Tartu universiteto. Ji apžvelgė kalbos politiką Tartu universitete. Pastaraisiais metais jame sparčiai auga darbuotojų ir doktorantų iš užsienio skaičius. Profesorė pasakojo, kaip jie skatinami mokytis estų kalbos, nes trūkstant savų doktorantų po dešimties–dvidešimties metų estų kalbai gali iškilti didelis pavojus. Plenarinį posėdį baigė Kyjivo Taraso Ševčenkos nacionalinio universiteto profesoriaus Ihorio Koroliovo pranešimas, kuriame analizuota, kaip pabėgėlių krizės vaizduojamos šių dienų žiniasklaidoje ir meninėje aplinkoje (poezijoje, vaizduojamajame mene ir kt.). Profesorius parodė pabėgėlių krizių reprezentacijų konstravimo priemones ir būdus, jų prasmių kūrimo potencialą.

Toliau konferencijoje darbas vyko sekcijomis. Rugsėjo 21 d. keturiose sekcijose perskaityta 17 pranešimų. Sekcijoje „Tikrovės konstravimas ir kalba“ Danguolė Mikulėnienė skaitė pranešimą apie pokario lietuvių kalbotyrą, papasakojo, kokiomis kalbinėmis klišėmis (simplifikacinėmis metonimijomis, metaforomis ir kt.) kalbotyros publikacijose buvo realizuojama ideologizacija. Aurelija Gritėnienė kalbėjo apie sovietinės Lietuvos vaizdinį Moderniosios tapatybės ideologinio naratyvo tekstyne, pabrėžė, kad žvelgdami į to meto spaudą iš XXI a. perspektyvos matome aki-vaizdžią sovietmečio propagandos ir realybės prieštarą. Dangiras Mačiulis nukreipė žvilgsnį į pavardžių lietuvinimo kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje, priminė laikus, kai pavardė tapo tautinės tapatybės įrodymu. Aušra Martišiūtė-Linartienė apžvelgė, koks lietuviškasis pasaulis buvo kuriamas „Aušroje“, kaip šis leidinys keitė žmonių gyvenimus ir kūrė ateitį.

Skcijoje „Imigrantų / tautinių mažumų kalbinė ir kultūrinė integracija“ perskaityti penki pranešimai. Laura Vilkaitė-Lozdienė supažindino su *lengvai suprantamos kalbos* reiškiniu ir kėlė klausimus, ar tikrai lengvai suprantama kalba yra reikalinga visiems kal-

bos vartotojams, koks yra skirtumas tarp visiems suprantamos kalbos ir lengvai suprantamos kalbos. Andželika Pečini (Angelica Peccini) svarstė, ką reiškia būti lietuviu, ir pristatė, kaip lietuvių supanta suaugę imigrantai: jų nuomone, lietuviškumą labiausiai atspindi lietuviškos šaknys, tradicijos, bendros vertybės, laisvės išsaugojimas ir kalbėjimas valstybine kalba. Jevhenija Starodub ir Marija Inmakulada De Potestad (Maria Inmaculada De Potestad) pasakojo, kaip Lietuvoje gyvenantys venesueliečiai vertina lietuvių kalbos mokymo programą, skirtą jų kalbinei integracijai Lietuvoje, analizavo tokių kursų privalumus ir trūkumus. Aurelija Tamulionienė supažindino su Lietuvos tautinių mažumų mokyklose besimokančių vaikų kalbinėmis nuostatomis, atskleidė lietuvių kalbos mokymosi motyvacijos ir kalbinių nuostatų ryšį, analizavo kalbos mokymąsi skatinančius ir silpninančius sociokultūrinius veiksnius. Sonata Vaičiakauskienė aptarė lietuvių kalbos mokymo problemas, su kuriomis susiduria mokytojai lituanistai, dirbantys tautinių mažumų mokyklose, svarstė, kokios pagalbos mokiniams reikia labiausiai, kas stiprina tautinių mažumų mokyklų mokinių motyvaciją mokytis lietuvių kalbos.

Skcijoje „Žiniasklaidos kalba: propaganda, mitai ir tikrovė“ svarstyti šiandieninės žiniasklaidos kalbos klausimai. Leksikografas ypač aktualus buvo Andrejo Veisbergo (Andrejs Veisbergs) pranešimas apie *fašistų* ir *liberalų* sampratą šiandieniniame politikos naratyve. Profesorius teigimu, lyginant su ankstesniais leksikografiniais šaltiniais, daugelio pastarojo meto politinių terminų reikšmė ir vartoseną pasikeitė ir dėl naujo politikos požiūrio, ir dėl svetimų kalbų poveikio. Agnė Aleksaitė stilistiniu aspektu analizavo Rimvydo Valatkos komentarus apie Rusijos ir Ukrainos karą ypatumus: portale *Delfi.lt* 2022 m. žurnalisto pavartotus emotyvus ir ekspresyvus. Velga Polinska ir Ditė Liepa savo pranešimu siekė

nustatyti, kaip kuriamas neįgaliųjų įvaizdis latvių žiniasklaidoje. Pranešėjos teigė, kad prieš kelis dešimtmečius plačiai vartoti terminai tapo nepriimtini, nes žiniasklaida siekia apsaugoti pažeidžiamas socialines grupes, vis dėlto pastebima, kad joje vis dar konstruojamas iškreiptas kai kurių grupių įvaizdis. Lindos Lauzės pranešimas buvo skirtas latvių kalbos kokybei žiniasklaidoje, profesorė analizavo, kokios latvių kalbos problemos yra aptariamose socialiniuose tinkluose „Facebook“ ir „Twitter“.

Sekciją „Kalbos ir visuomenės raida“ pradėjo Jurgitos Venckienės pranešimas apie „Aušros“ (1883–1886) kalbą. Mokslininkės teigimu, įtakos laikraščio kalbai turėjo ne tik leidėjų pasirinkimas remtis Augusto Šleicherio (Schleicher) ir Frydricho Kuršaičio gramatikomis, bet ir redaktorių asmeninės kalbinės nuostatos. Laura Kamandulytė-Merfeldienė pasakojo apie neišplėtotos vaikų kalbos ypatybes: neišplėtotai kalbai būdinga dažnas įvardžių ir prieveiksmių vartojimas, taip pat garsažodžių gausa ir reta būdvardžių vartoseną, o kalbos sutrikimą turintys vaikai daro daug semantinių klaidų. Ramunė Čičirkaitė aptarė raštingumo sampratą ir pristatė lyginamąjį sovietmečio ir dabartinio laikotarpio lietuvių kaip gimtosios kalbos ugdymo programų ir vadovėlių pradinei mokyklai tyrimą. Vija Požarnova, remdamasi internetinės sociolingvistinės apklausos duomenimis, analizavo ir lygino, kaip Europos Sąjungos ir Indijos Respublikos respondentai supranta kalbos vertę, tyrė jų kalbinius įsitikinimus.

Antrąją konferencijos dieną gyvai ir nuotoliniu būdu buvo perskaityti 25 pranešimai. Rytiniame posėdyje „Kalbos politika ir kalbos ideologijos“ klausytojai išgirdo keturis pranešimus. Rita Miliūnaitė aptarė kalbos taisyklingumo ir funkcionalumo sampratą Valstybinės kalbos įstatyme. Mokslininkė nagrinėjo, kaip Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatyme (1995) ir vėlesniuose projektuose suprantama viešosios kalbos kokybė ir kokio-

mis priemonėmis siūloma ją reguliuoti. Nida Poderienė kalbėjo apie lietuvių kalbos švietimo politiką, jos raidą nuo Lietuvos valstybės atkūrimo iki sovietinės okupacijos ir nuo Nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų. Violeta Meiliūnaitė pristatė, kaip formuojasi kalbos „ekspertų“ paradoksas, kai deklaruojant, kad lietuvių kalba yra tausotina ir puoselėtina vertybė, siekiama keisti jos struktūrą pagal kitų kalbų modelį ir pavyzdžius, aptarė, kaip šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje formuojasi kalbės ir kalbėtojų priešprieša, kaip ji realizuojama praktiškai. Kazimiero Garšvos pranešimas buvo skirtas kalbos politikai ir savireguliacijai. Mokslininkas daugiausia dėmesio jame skyrė tikrinių žodžių perrašai iš užsienio kalbų į lietuvių kalbą ir teigė, kad kartais ji gali neatitikti ir lietuvių kalbos, ir užsienio kalbų dėsnių.

Sekcijoje „Kalbos atmainų sąveika“ pranešimus skaitė tarmių ir vardyno tyrėjai. Nijolė Tuomienė kalbėjo apie daugiasluoksnį Pietryčių Lietuvos gyventojų identitetą, aptarė vietiškumo sampratą ir kalbų vartojimą, paaiškino, kada ir kodėl yra brėžiama identiteto riba tarp „vietinių“ ir „nevietinių“, pateikė įžvalgų, kaip ši riba atsispindi šiandieninėje visuomenėje ir kaip bėgant laikui ir keičiantis kartoms regione vyksta svarbūs identifikavimosi kaitos procesai. Dovilė Tamulaitienė analizavo bendrinės kalbos ir tarmės santykį Lietuvos žemės vardyno anketose, aptarė, kokiais vietovardžių fonetines ir morfologines ypatybes mokytojai ir girininkai laikė tarminėmis, kokių principus taikė vietų vardus užrašydami bendrine kalba, svarstė, kas galėjo turėti įtakos jų pasirinkimui. Simona Vyniautaitė kalbėjo apie šiaurės žemaičių tarminę diferenciaciją kringiškių ir telšiškių patarmių paribio gyventojų požiūriu. Pasak pranešėjos, pateikėjai labiausiai pastebi leksikos ir fonetikos tarmines ypatybes, o iš šiaurės žemaičius skiriančių požymių dažniausiai nurodo afrikatų ir nosinių balsių *q*, *ę* atliepimą, taip pat mini žodžių

darybos skirtumus. Asta Leskauskaitė aptarė pereigines aukštaičių šneltas. Mokslininkės teigimu, pagal tam tikrus fonetinius požymius Žaslių, Paparčių ir Kaugonių punktus galima priskirti trims naujiesiems tarminiams dariniams – regiolektams: Žaslius – pietiniams vakarų aukštaičiams, Paparčius – rytų aukštaičiams, o Kaugonis – pietų aukštaičiams.

Sekcijoje „Semantinis kalbos lygmuo dabartinėje visuomenėje“ svarstyti įvairūs su semantika susiję klausimai. Anželika Gaidienė, remdamasi aiškinamaisiais žodynais ir vartoseną, siekė nustatyti, kokios yra veiksmažodžio *spekuluoti* reikšmės, kaip jos kito, pateikė pasiūlymų dėl šio veiksmažodžio pateikimo „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. Žydrūnės Šalaviejūtės pranešimas buvo skirtas lietuvių kalbos *vištos*, *gaidžio* ir *viščiuko* pavadinimų nominacijos ir motyvacijos įvairovei atskleisti. Mokslininkė parodė, kokių konceptualiųjų VIŠTOS, GAIDŽIO, VIŠČIUKO požymius padeda išryškinti leksemų sisteminė ir kompleksinė onomasiologinė analizė. Silvija Papaurėlytė-Klovienė, ištyrusi žodžio *dukra* asociacijų lauką, atskleidė, kokioms vertingoms ir esminės informacijos apie koncepto DUKRA turinį suteikia tokia analizė. Svitlana Hrycenko papasakojo apie rengiamą „Lietuvių–ukrainiečių kalbų žodyną“, apžvelgė svarbiausius atvejus, kai žodyno autoriai akcentuoja ukrainiečių ekvivalentų lingvokultūrinį komponentą.

Renginio dalyviams taip pat buvo pateikti du stendiniai pranešimai. Inesės Indričanės ir Solveigos Čėiranės pranešimas buvo skirtas latvių kalbos skardžiųjų ir dusliųjų trankiųjų priebalsių trukmei. Mokslininkės lygino priebalsius, esančius tarp trumpųjų bei ilgųjų (kirčiuotų ir nekirčiuotų) monoftongų, o priebalsių trukmei nustatyti naudojo Helsinkio universiteto mokslininkės Mietos Lenės (Mietta Lennes) sukurtą scenarijų (skriptą). Justina Mandravickaitė, Danguolė Kalinauskaitė, Danguolė Kotryna Kapkan ir Eglė Kankevičiūtė pristatė projekto „Administra-

cinių tekstų lietuvių kalba automatinis adaptavimas nespécialistų poreikiams“ rezultatus: supažindino su tekstyno kokybinės ir kiekybinės analizės rezultatais, gautais įvertinus originalius ir supaprastintus lietuviškus administracinio stiliaus tekstus sakinio lygmeniu.

Sekcijoje „Kalba ir tapatybė“ savo tyrimus pristatė geolingvistikos specialistai. Daiva Aliūkaitė ir Aida Čižikaitė kėlė klausimą, ar ir kaip didmiestis keičia tarmiškumo vaizdinius: nagrinėjant kalbinės elgsenos savistabos, kalbinės aplinkos vertinimo, tarminio kodo vaizdinio, bendrinės kalbos vaizdinio klausimus, tekstų-stimulų percepcijos užduoties rezultatus, vertinta ir didmiesčio jaunuolio tapatybės ir per(si)kuriamos regioninės tapatybės raiška. Dianos Dambrauskienės pranešimas buvo skirtas pietų žemaičių raseiniškių bendruomenėms, jų charakteristikai ir kalbinei kaitai. Išnagrinėjusi sociokultūrinę padėtį parodančių infrastruktūros elementų tinklus, pranešėja konstatavo, kad raseiniškių plote gyvybingi ir tradiciniais centrais telikę 18 „Lietuvių kalbos atlaso“ punktų. Aidis Gudaitis kalbėjo apie kalbų konkurencijos atspindžius Dievėniškių apylinkių kalbiniame kraštovaizdyje nuo XX a. pr. iki XXI a. pr. Kiekybinis antkapių užrašų tyrimas parodė, kad lietuvių kalbos prestižas Dievėniškių apylinkėse šiuo laikotarpiu laipsniškai augo, ypač šis procesas paspartėjo po 1990 m., Lietuvai atkūrus savo valstybę. Žydrūnas Šidlauskas kalbėjo apie Kauno marių dugną ir priedzūkio ribų rekonstrukciją: tyrėjas siekė išsiaiškinti, koks yra priedzūkio ypatybių tankis vadinamųjų dugniečių kalboje. Danutė Valentukevičienė, remdamasi Žeromo Frederiko Žoserano (Jérôme-Frédéric Josserand) tapatybės modeliu, nagrinėjo ne tik kintančią, arba dabartinę, bet ir pamatinę, t. y. kolektyvinę, pietų aukštaičių patarmės vartotojų tapatybę Varėnės geolekto zonoje.

Pranešimų įvairove patraukė sekcija „Kalbos lygmenys: nuo garso iki teksto“. Jolitos Urbanavičienės pranešime buvo pristatytas lietuvių

kalbos sonantų perceptyvinius tyrimas, kai sonantai atpažįstami tik remiantis paties priebalsio spektru. Larysos Taranenko pranešimas buvo skirtas anglų kalbos legendų apie karalių Artūrą prozodiniams požymiams, konstatuota, kad legendose vyraujantys krintantys tonai padeda klausytojams geriau suprasti tai, ką išgirdo, šiais tonais sustiprinama ir įvykių dinamika. Olha Isniuk aptarė, kokių skirtingus draudimo raiškos būdus anglų kalboje vartoja aukšto ir žemo sociokultūrinio sluoksnio atstovai. Jurgis Pakerys, Virginijus Daturkevičius ir Agnė Navickaitė-Klišauskienė, remdamiesi Jungtinio lietuvių kalbos tekstyno duomenimis, apžvelgė darybos produktyvumą ir pateikė preliminarinius veikėjų pavadinimų su priesagomis *-toj-*, *-ėj-* ir *-ik-* produktyvumo analizės rezultatus. Marija Bojčenko supažindino, su kokiomis verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis charizmatiškai lyderiai perteikia savo viziją ar žinią auditorijai ir užmezga su ja emocinį ryšį.

Sekcijoje „Semantinis kalbos lygmuo dabartinėje visuomenėje“ savo tyrimais pasidalijo semantikos specialistai. Evija Lipartė kalbėjo apie conceptualiųjų metaforų ŽMOGUS – ŽALIAVA (MAISTAS) ir ŽMOGUS – DAIKTAS realizacijas latvių kalboje įvairiais laikotarpiais, pabrėžė, kad tokių metaforų ypač gausu karo diskurse ir įvairių diktatūrų leksikoje. Evelina Kirsakmenė, remdamasi latvių, anglų ir prancūzų kalbų pavyzdžiais, pasakojo, su kokiomis problemomis susiduria vertėjai, versdami į kitas kalbas įvairius frazeologizmus.

Veslava Čižik-Prokaševa pristatė latvės vaizdinį Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne.

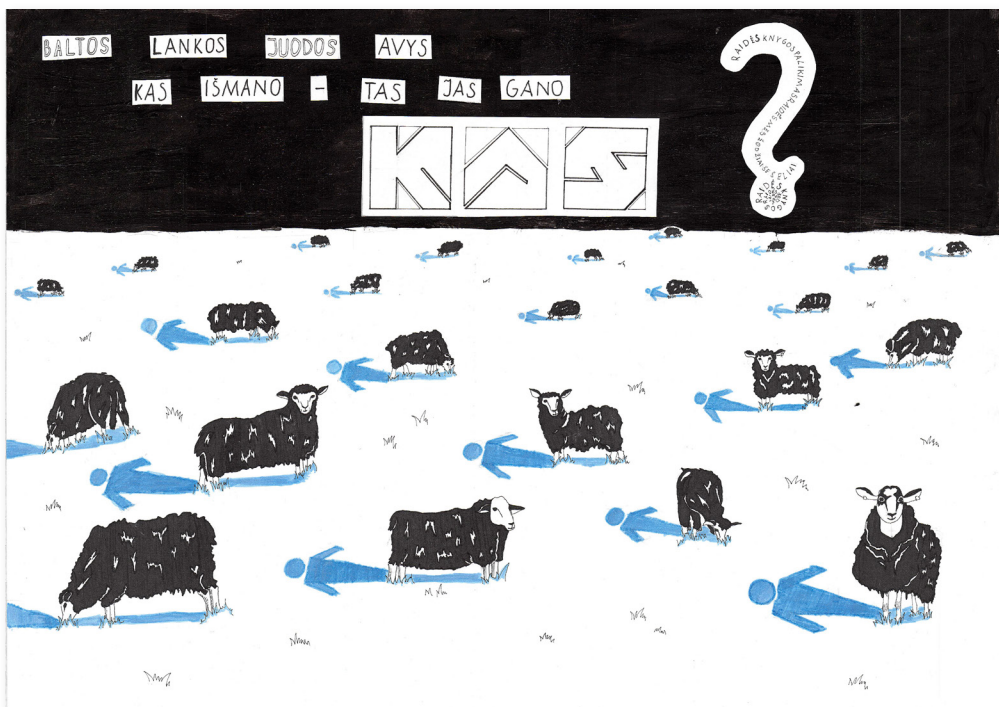
Baigiamajame posėdyje pranešimą perskaitė kviestinė viešnia iš Lenkijos Malgožata Kasner (Małgorzata Kasner). Ji kvietė prakalbinti miesto erdvę ir savo pranešime lygino Vilniaus Lukiškių aikštės ir Varšuvos Pilsudskio aikštės pagrindinius naratyvus – tapatybės, paveldo, atminties.

Po visų pranešimų klausytojų dėmesį prikaustė diskusija „Šiandienos tikrovę formuojanti kalba: sąryšiai, skirtys, tendencijos“. Joje dalyvavo Malgožata Kasner, Aušra Martišiūtė-Linartienė, Rita Miliūnaitė ir Audrius Valotka, dalyvius kalbino Nida Poderienė. Diskusijos dalyviai svarstė, ką istorinės vietos, kaip kultūros tekstai, pasakoja apie visuomenę, kokios šių dienų kultūros tendencijos, ką išlaikome ir ko atsisakome, kokią įtaką mūsų kalbai ir lietuviškajai tapatybei daro anglosaksiškosios kultūros įsigalėjimas, kaip lietuvių kalboje reikiasi tapatybės paieškos lytiškumo aspektu, kas lemia šiandieninę kalbos politiką ir ar vis dar gajus lietuviškasis baudžiauninko mentalitetas.

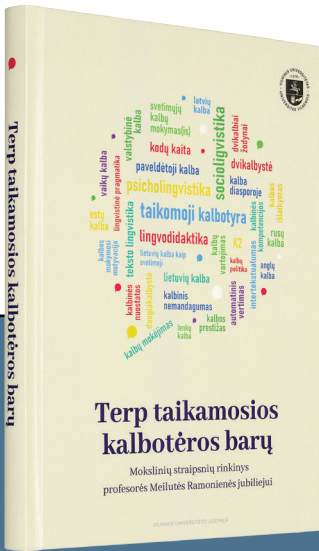
Konferencija suteikė galimybę skirtingų disciplinų mokslo bendruomenei iš įvairių šalių ne tik pasidalyti naujausių tyrimų rezultatais, idėjomis, mokslinė ir praktine patirtimi, bet ir padiskutuoti, kartu ieškoti sprendimų. Naujai užmegzti ar sustiprinti asmeniniai ryšiai paskatins užsienio ir Lietuvos mokslininkus kurti bendrus projektus, o jų rezultatus skelbti mokslo žurnaluose.

AURELIJA GRITĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Lietuvos pašto svetainėje *prenumeruok.lt* jau priimama
„Gimtosios kalbos“ 2024 m. prenumerata (1–12 mėn. kaina 28,22 Eur).
El. paštu siunčiamo PDF varianto prenumeratos kaina – 14,52 Eur,
užsakymai priimami el. paštu *pardavimai@lnb.lt*
Kviečiame prenumeruoti ir skaityti!

Saulės Gaudėsiūtės plakatas „Baltos lankos, juodos avys“ – konkurso „Lietuvių kalba. Myliu...“ nugalėtojas.

Terp taikamosios kalbotėros barų

Mokslinių straipsnių rinkinys
profesorės Meilutės Ramonienės jubiliejui

Vilniaus universiteto leidykla išleido mokslinių straipsnių rinkinį „Terp taikamosios kalbotėros barų“, skirtą kalbininkės Meilutės Ramonienės jubiliejui.

